

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Socialinės politikos katedra

Emilija Blaškevičiūtė

Socialinės politikos studijų programa
Magistro darbas

Švietimo teisingumas Lietuvos savivaldybėse: nelygybės veiksnių analizė

Darbo vadovas: docentas dr. Eugenijus Dunajevs

Vilnius
2025

Turinys

Įvadas.....	7
1. Socialinis teisingumas švietime.....	10
1.1. SOCIALINIS TEISINGUMAS IR NELYGYBĖ	13
2. Švietimo teisingumas.....	15
2.1. ŠVIETIMO TEISINGUMO APIBRĖŽTIS.....	15
2.2. ŠVIETIMO TEISINGUMO SVARBA	17
2.3. ŠVIETIMO TEISINGUMO UŽTIKRINIMAS: POLITINIŲ STRATEGIJŲ IR PRIEMONIŲ APŽVALGA	19
2.4. VEIKSNIAI, SĄLYGOJANTYS GALIMYBIŲ NELYGYBĘ ŠVIETIME	23
3. Tyrimo metodika.....	29
4. Rezultatai	32
4.1. ŠVIETIMO REZULTATŲ NELYGYBĖS ĮVERTINIMAS	32
4.2. KOKYBIŠKŲ ŠVIETIMO PALAUGŲ VARTOJIMĄ SĄLYGOJANTYS GALIMYBIŲ VEIKSNIAI.....	37
Išvados.....	45
Pasiūlymai	46
Bibliografija.....	47

Santraukos

Šio darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip (ir ar) užtikrinamas švietimo teisingumas Lietuvoje ir kaip Lietuvos savivaldybėse skiriasi švietimo paslaugų vartojimo galimybes sąlygojantys veiksniai. Teorinėje darbo dalyje pateikiama socialinio teisingumo ir jo sąlygota (ne)lygybės samprata, nagrinėjamas švietimo teisingumas: apibrėžimas, svarba, užtikrinimas politinėmis priemonėmis ir veiksniai, sąlygojantys galimybių nelygybę švietime. Veiksniai pristatomi per tris švietimo teisingumo sudedamąsias dalis: tolygumą, prieinamumą, pagalbos priemones; ir individualaus asmens lygmens aspektus. Atsižvelgiant į išskirtas pagrindines Lietuvos švietimo nelygybės problemas ir taikant Rawls'o, Barr'o teisingumo suvokimą, siekiama papildyti dabartinius švietimo teisingumo tyrimus Lietuvoje: nustatyti švietimo nelygybę pagal VBE rezultatus, identifikuoti Lietuvos savivaldybių klasterius pagal kokybiškų švietimo paslaugų vartojimo galimybes. Tam atliekamas kiekybinis tyrimas, taikomi aprašomosios, klasterinės analizės metodai, skaičiuojamas Gini koeficientas. Naudojami savivaldybių duomenys iš ŠVIS ir OSP 2019–2023 m. Empirinis tyrimas atskleidė, kad Lietuvoje rezultatų nelygybė nėra labai aukšta, tačiau taisytina, ypač matematikos pasiekimų. Didžioji dalis galimybių veiksnių per penkerius metus nekito (skurdo rizikos lygis, gaunančių finansinę ar kitokią paramą, pavežamų į mokyklą, neformaliajame ugdyme dalyvaujančių mokinių dalis), augo vidutinis darbo užmokestis ir ugdymo lėšos, vidutiniškai tekusios vienam mokiniui. Nustatyta, kad geresni VBE rezultatai tose savivaldybėse, kuriose didesnės algos, mažesnis skurdo rizikos lygis, tai miestų ir miestiškos savivaldybės bei Kauno r. Patvirtinta, kad ugdymo lėšos nebūtinai sąlygoja geresnius rezultatus, todėl keliamas lėšų efektyvaus panaudojimo klausimas. Įtraukus politinių priemonių apžvalgą, įvertinta, kad stipriai nekybant švietimo finansavimui, didelių pokyčių švietimo teisingume tikėtis negalima. Taip pat atkreiptas dėmesys į būtiną SADM ir ŠMSM bendradarbiavimą sprendžiant švietimo teisingumo klausimą.

Darbe keliamos dvi hipotezės. Pirmoji hipotezė – Lietuvoje švietimo nelygybė yra auganti, nepasitvirtino. Stebėta reikšmingai nekintanti švietimo rezultatų nelygybė. Antroji – Lietuvos savivaldybėse švietimo rezultatus labiausiai lemia socioekonominis kontekstas, pasitvirtino. Tačiau antrąją hipotezę dar būtų vertinga nagrinėti toliau, įtraukiant pajamų nelygybės, aktyvių darbo rinkos politikos priemonių efektyvumą.

The aim of this paper is to investigate how (and whether) equity in education is ensured in Lithuania, and how the factors that determine access to education differ across municipalities in Lithuania. The theoretical part of the thesis presents the concept of social justice and the (in)equality it entails, and examines equity in education: its definition, importance, political

provision and the factors that lead to inequality of access in education. The factors are presented through the three components of educational equity: continuity, accessibility, and support measures. Taking into account the identified main problems of educational inequality in Lithuania and applying Rawls, Barr's understanding of equity, the aim is to complement the existing research on educational equity in Lithuania: to identify educational inequalities in terms of final exam scores, and to identify clusters of municipalities in Lithuania in terms of their access to quality educational services. For this purpose, a quantitative study is carried out, descriptive and cluster analysis methods are applied, and Gini coefficient is calculated. The empirical study reveals that the inequality of results in Lithuania is not very high, but needs to be corrected, especially in mathematics achievement. Most of the opportunity factors have remained stable over the five years (poverty risk level, the share of pupils receiving financial or other support, the share of pupils transported to school, the share of pupils participating in non-formal education), while average wages and the average cost of education per pupil have increased. It was found that better final exams results were found in municipalities with higher wages and lower poverty risk levels, i.e. urban and urban municipalities and Kaunas district. Including an overview of policy measures, it is assessed that without a significant increase in education funding, no major changes in educational equity can be expected. It also highlighted the need for cooperation between the SADM and the ŠMSM in addressing the issue of educational equity.

The paper poses two hypotheses. The first hypothesis - that educational inequality in Lithuania is growing - was not confirmed. Inequality in educational outcomes was found to be significantly stable. The second hypothesis, that educational outcomes in Lithuanian municipalities are mainly determined by the socio-economic context, was confirmed. However, the second hypothesis would be worthy of further investigation, including the effectiveness of income inequality and active labour market policies.

Ivadas

Švietimo teisingumas yra viena iš aktualiausių temų, jungianti švietimo ir socialinę politiką. Nors švietimo politikai tenka pagrindinė atsakomybė už lygių galimybių kūrimą, socialinė politika padeda atkreipti dėmesį į labiausiai pažeidžiamus visuomenės narius ir rūpinasi socialinės paramos aprėptimi. Šių dviejų politikos sričių sąveika tampa ypač svarbi augančios nelygybės kontekste. Tyrimai rodo, kad veiksminga socialinė politika ir tikslinės politinės intervencijos, orientuotos į švietimo teisingumo didinimą ir įgyvendintos nuo Antrojo pasaulinio karo, sumažino galimybių skirtumus gauti gerą išsilavinimą (Triventi, 2023). Tačiau pastaruosius tris dešimtmečius daugumoje šalių stebima auganti pajamų nelygybė (WID, 2024), o tai verčia ieškoti atsakymų, kaip valstybės, tarp jų ir Lietuva, gali efektyviai spręsti švietimo teisingumo klausimus, siekiant ne tik mažinti esamus skirtumus, bet ir užtikrinti sisteminių pasirengimą ateities iššūkiams, kuriuos diktuoja besikeičianti visuomenė ir augantis individualizmas (Santos, 2017).

Švietimo teisingumo siekis įtvirtintas tarptautiniuose dokumentuose. ES Lisabonos strategijoje ir 2022 m. EBPO šalių pasirašytoje Deklaracijoje dėl teisingos visuomenės kūrimo pasitelkiant švietimą (angl. *Declaration on Building Equitable Societies Through Education*) pabrėžiama, jog švietimas yra viena svarbiausių priemonių, padedančių mažinti nelygybę bei sudaryti tvirtus demokratijos pamatus. Lietuvoje siekis mažinti švietimo pasiekimų atotrūkį tarp skirtinguose regionuose ir socialinėse aplinkose esančių vaikų įrašytas 2021 m. Susitarime dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030 m.). Lietuvos Respublikos Konstitucija bei galiojantys švietimo ir lygių galimybių įstatymai užtikrina teisinį pagrindą kurti visiems vienodai prieinamą švietimą. Šiuo metu Lietuvoje švietimo teisingumo komponentai įtvirtinti Devynioliktosios Vyriausybės programoje. Joje akcentuojama būtinybė užtikrinti lygias galimybes gauti kokybišką išsilavinimą, mažinti regioninius skirtumus ir gerinti mokytojų darbo sąlygas.

Pastarųjų uždavinių svarbą įrodo Lietuvos švietimo sistemos problemos. Tarptautiniai tyrimai ir valstybinių egzaminų rezultatai rodo reikšmingus prieinamo kokybiško švietimo skirtumus tarp miesto ir kaimo mokinių: pavyzdžiui, 2021 m. matematikos valstybiniame brandos egzaminą 90–100 balų surinko 5,3 % miestų mokinių, o kaimo vietovėse – tik 1,2 %; 2022 m. atitinkamai 2,3 % ir 0,4 %. Ryškus atotrūkis stebimas ir tarp mokinių iš palankių bei nepalankių socioekonominių kontekstų (toliau – SEK): EBPO vykdomi penkiolikmečių tyrimai PISA atskleidžia, kad 2022 m. matematikos pasiekimų skirtumas tarp palankaus ir nepalankaus SEK siekė 92 balus. Svarbu pažymėti, kad abu – tiek miesto ir kaimo, tiek palankaus ir nepalankaus SEK – atotrūkiu išlieka stabilūs jau daugiau nei du dešimtmečius, kaimyninėse šalyse, ypatingai Estijoje, stebimas bene du kartus mažesnis atotrūkis (NŠA, 2023a). Be to, žvelgiant į bendrus Lietuvos rezultatus, matyti, kad

bene penktadalio mokinių nepasiekia 2 (bazinio) PISA lygmens, o tai rodo, jog dalis mokinių nėra tinkamai įgalinami įsisavinti pamatines kompetencijas.

Švietimo teisingumas nėra nauja tema Lietuvos moksliniame lauke, tik kartais nagrinėjama pasirenkant skirtingas sąvokas, tarkim, socialinį teisingumą švietime. Švietimo teisingumo samprata ir Lietuvos švietimo sistemos reformų teisingumo aspektas nagrinėtas Giedrės Purvaneckienės ir Giedrės Čiužaitės (2010). Autorės pabrėžia skiriamą menką dėmesį švietimo teisingumui Lietuvos švietimo politikoje. Į švietimo reformas taip pat gilinasi Rimantas Želvys ir Audronė Jakaitienė, keldami klausimą ar struktūriniai pokyčiai, tyrimo atveju – mokyklų tinklo pertvarka, gali laiduoti socialinį teisingumą (2022). Mokyklų tinklo pertvarkos socialinio teisingumo aspektą nagrinėjo Kristina Šliavaitė, tyrėja taip pat analizavo švietimo srities (ne)teisingumo individualias patirtis (2018). Želvys, Jakaitienė, Dvilė Stumbrienė ir Rita Dukynaitė nagrinėdami Lietuvos švietimo sistemos efektyvumą, našumą, šališkumą prasciausiai įvertino pastarąjį aspektą dėl pasiekimų skirtumų tarp mokinių iš skirtingų SEK (2021). Socialinės ir švietimo nelygybės sąsajos fenomenas analizuotas Ingos Mikutavičienės disertacijoje (2009). Tyrimas atskleidė, kad socioekonominė klasteris grįsta socialinė nelygybė ryškiausiai reprodukuojama visuose švietimo lygmenyse. Socialinio teisingumo švietime teorines sampratas ir praktinį vertinimą pateikė Laimutė Žalimienė, Romas Lazutka, Daiva Skučienė, Jolanta Aidukaitė, Jolita Kazakevičiūtė, Jekaterina Navickė, Vīginta Ivaškaitė-Tamošiūnė (2011). Švietimo prieinamumas nagrinėtas Arvydo Guogio (2010) ir Kęstučio Trakšelio (2015), skirtingų SEK grupių atstovavimas aukštesiose mokyklose Lazutkos ir Navickės (2010), išsilavinimo pasiekimų nelygybė Skučienės (2010). Tačiau pastebima, kad minėti darbai nepateikia detalesnio žvilgsnio į Lietuvą – švietimo teisingumo, pasiekimų nelygybės vertinimo savivaldybėse. Taip pat pastebima, kad trūksta naujesnių, trečiojo dešimtmečio rezultatus ir politines priemones aptariančių darbų.

Darbo problema – nepaisant tarptautinių ir nacionalinių įsipareigojimų, Lietuvoje išlieka ryškūs mokinių pasiekimų skirtumai, rodantys, kad švietimo teisingumas nėra tinkamai užtikrinamas. Todėl **šio tyrimo tikslas**: įvertinti švietimo teisingumą Lietuvoje, analizuojant pasiekimų nelygybę ir galimybių veiksnius savivaldybėse.

Remiantis teorinėje dalyje pateikta medžiaga, formuluojamos **darbo hipotezės**. **Pirmoji hipotezė** – Lietuvoje švietimo nelygybė yra auganti. **Antroji hipotezė** – Lietuvos savivaldybėse švietimo rezultatus labiausiai lemia socioekonominis kontekstas.

Tyrimo tikslui pasiekti keliama šie **darbo uždaviniai**:

1. Išnagrinėti teorinius švietimo teisingumo ir nelygybės aspektus.
2. Įvertinti nacionalinių politikos priemonių tinkamumą spręsti švietimo nelygybės problemas.
3. Ištirti švietimo rezultatų nelygybę Lietuvoje ir paskirstyti savivaldybes į klasterius pagal galimybių veiksnius.

Tikslui pasiekti, patikrinti hipotezes ir įgyvendinti uždavinius pasirinkti Švietimo valdymo informacinėje sistemoje (toliau – ŠVIS) ir Oficialiosios statistikos portale (toliau – OSP) pasiekiami duomenys. Nagrinėjama ugdymo dalis – pagrindinis ir vidurinis ugdymas. Empirinėje dalyje taikomi kiekybiniai metodai (aprašomoji, koreliacinė ir klasterinė analizė). Daugiausia dėmesio tyrime skiriama veiksniams, kuriuos gali paveikti socialinė politika, tad nenagrinėjami konkrečiai švietimo politikai priklausantys veiksniai kaip mokytojų kvalifikacija, mokyklos vadovų patirtis ir kt. Darbo ribotumas verčia brėžti ir kitas ribas: pasirinkta neskirstyti mokyklų pagal mokomąją kalbą ir į analizę neįtraukti mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, dalies.

Darbo struktūra susideda iš keturių pagrindinių dalių. Pirmoje dalyje analizuojama socialinio teisingumo ir (ne)lygybės samprata. Antroje analizuojamas švietimo teisingumas: apibrėžimas ir svarba, užtikrinimas politinėmis priemonėmis ir veiksniai, sąlygojantys galimybių nelygybę švietime. Trečia dalis skirta aptarti tyrimo metodiką, ketvirta – pristatyti tyrimo empirinius rezultatus. Pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

1. Socialinis teisingumas švietime

Teisingumas, kaip filosofinė kategorija, viena iš pagrindinių dorybių, nuo seno yra politinės filosofijos diskusijų objektas. Jis apibrėžia, kaip visuomenėje turėtų būti paskirstomi ištekliai, galimybės ir laisvės. Toks požiūris į teisingumą yra itin glaudžiai susijęs su ideologijomis, mat skirtingos politinės kryptys nevienodai traktuoja, kokios vertybės turėtų būti prioritetingos. Šiame darbe remiamasi ekonomisto Nichol'o Barr'o knyga „The Economics of the Welfare State“, kurioje aptiriamos įvairios teisingumo teorijos ir jų kritika, analizuojamas gerovės siekių efektyvumas bei tai, kaip Vakarų valstybės siekia efektyviai naudoti išteklius, juos paskirstydamos „laikantis teisingumo principo ir asmens laisvės išsaugojimo“ (Barr, 1998). Visgi šiame darbe nesiekama nagrinėti visų galimų gerovės siekimo būdų ar jų efektyvumo; svarbiausia – aptarti skirtingas teisingumo teorijas, įsivesti (ne)lygybės sąvokas, kurios ypač reikšmingos vertinant švietimo teisingumą.

Barr'as pabrėžia, kad Vakaruose dominuojantys gerovės valstybės modeliai atspindi skirtingą teisingumo supratimą ir politines nuostatas. Vienų pamatinė vertybė yra laisvė, kiti laikosi galimybių paskirstymo principo. Kadangi gerovės siekis apima mokesčių, socialines, teises sistemas, valstybė tarsi dėlioja didelę gerovės „mozaiką“, turinčią lemiamos įtakos visuomenės narių gyvenimui (Barr, 1998). Šiame kontekste tradiciškai galima išskirti porą plačiai diskutuojamų teisingumo krypčių: liberalizmo ir libertalizmo socialines teorijas/sampratas. Be abejo, tai yra tik dalis teisingumo teorijų krypčių, minėtina ir kosmopolitinio, postkolonializmo, feminizmo, radikalios tradicijos – anarchizmo ir marksistinė teisingumo samprata.

Liberalios teisingumo sampratos pradininkais įprastai vadinami Thom'as Hobbes'as, John'as Lock'as ir Jean-Jacques'as Rousseau, tačiau žinoma, kad šios sampratos tradicija keliauja iki Antikos laikų. Jų darbuose pabrėžiama visuomenės sutartis, palaikoma politinė valstybė, kurioje išsaugomos asmens ir visuomenės laisvės (Przybylinski, 2023). Immanuel'io Kant'o, taip pat liberalios krypties atstovo, teisingumo samprata susijusi su politinių pareigų, kylančių iš moralinių pareigų, vykdymu. Liberalių teorijų centre laisva idėja yra pamatinė, pabrėžianti asmens autonomiją ir apsisprendimo teisę. Štai John'as Locke'as teigė, kad tikroji laisvė reiškia galimybę veikti pagal savo asmenines vertybes ir siekius (Przybylinski, 2023). Ši nuostata kontrastuoja su kai kuriomis socialistinėmis ar kolektyvistinėmis perspektyvomis, labiau orientuotomis į kolektyvinius tikslus. Dėmesys asmens laisvei rodo, kad liberalai linkę riboti valdžios kišimąsi ir saugoti individualią autonomiją, užuot subordinavę ją vien kolektyviniams tikslams, pvz., materialinei gerovei ar valdžiai.

Visgi bene garsiausia liberalaus teisingumo teorija yra John'o Rawls'o. Rawls'as socialinio teisingumo koncepciją suformulavo per paskirstymo idėją. Pasak jo, dėl žmonių nenoro dalintis

vienas kito likimu bei interesų tapatumo trūkumo, kyla konfliktų, kuriuos reikia spręsti, todėl atsiranda teisingumo poreikis. Rawls'o teorijoje ypatingą vietą užima „nežinojimo uždangos“ metafora, leidžianti derybininkams mąstyti apie bendrojo gėrio paskirstymą tarsi neturint jokių žinių apie savo socialinį statusą, gebėjimus ar aplinkybes. Tokiu būdu, anot Rawls'o, derybininkai labiau linkę pasirūpinti sunkumus patiriančiais asmenimis. Be to, jis pabrėžia laisvės principą, pagal kurį dėl nežinomybės skraistės derybininkai pasirinktų maksimalizuoti kiekvieno laisvę ir nepaliktų nė vieno nepalankioje padėtyje (Barry, 2002).

Dar vienas svarbus Rawls'o teorijos akcentas – skirtumo principas. Jis numato, kad tam tikras netolygus išteklių ar galimybių paskirstymas yra pateisinamas tik tada, jei jis suteikia didžiausią naudą mažiau privilegijuotiems visuomenės nariams. Tai reiškia, jog politika turėtų būti orientuota į maksimumo taisyklę: jeigu nelygė pasirodo esanti neišvengiama, jos padariniai privalo labiausiai pagerinti blogiausioje padėtyje esančių žmonių situaciją. Toks mąstymas, kaip teigia Rawls'as, svarbus ne tik dėl moralinių priežasčių, bet ir dėl institucijų gyvavimo, nes jos gali išlikti tik tada, kai visuomenė jas vertina kaip teisingas. Iš čia kyla ir gilesnė priežastis, kodėl skirtingi aplinkos bei šeimos veiksniai turėtų būti eliminuojami ar kompensuojami: anot Rawls'o, „vienodai talentingi ir gabūs“ privalo turėti vienodas starto galimybes (Barry, 2002). Jeigu to nėra – turi būti sudarytos sąlygos visuomenės ar valstybės pastangomis suvienodinti starto galimybes („turi būti pašalinti visi aplinkos skirtumai, darantys įtaką laimėjimams“) (Barry, 2002). Tad Rawls'as skatina egalitarinius rezultatus plėtodamas skirtumo principą, kuris grindžiamas liberaliomis lygių galimybių idėjomis (Przybylinski, 2023).

Rawls'o socialinio teisingumo prieiga susilaukė nemažai kritikos. Pavyzdžiui, Robert'as Nisbet'as kėlė abejonių, ar realistinis yra „nežinojimo uždangos“ momentas, nes žmonės negali visiškai atsiriboti nuo savo istorinio ir kultūrinio konteksto. David'as Miller'is kalbėjo apie tai, kad sprendimai, priimti nenagrinėjant atskirų nuopelnų ar poreikių, gali iškreipti socialinio teisingumo sampratą. Vis dėlto Rawls'o idėjos išplėtė visuomenės ir akademikų supratimą apie galimybių paskirstymo reikšmę. Net kitoje politinio spektro pusėje esantys libertarai pripažino, kad socialinio teisingumo sąvoka yra svarbi tam tikrose visuomenės raidos stadijose (Gruževskis ir Guogis, 2010).

Visai kitokią poziciją dėl teisingumo užima Robert'as Nozick'as, vienas iš garsiausių libertarizmo atstovų, ir kiti prigimtinių teisių šalininkai. Jie mano, kad pirmiausia turėtų būti ginama asmens laisvė ir nuosavybė, o valstybės pastangos perskirstyti išteklius dažniausiai tampa neteisėtu laisvės suvaržymu. Tad libertarizmo teisingumo sampratos centre – individo laisvė. Nozick'as aiškino, kad laisvė niekada neturėtų būti iškeista į prievartinį gėrybių ar pajamų paskirstymą, nes tai yra tarsi vagystė (Coleman, 1976). Nozick'as į teisingumą žvelgė remdamasis savo laisvės teisėje samprata, teigdamas, kad teisingumas paskirstymo srityje iš esmės susijęs su tuo, kaip įgyjama ir

perduodama nuosavybė, ir pabrėždamas, kad individai turi teisę į išteklius, kuriuos jie gamina ar įgyja savanoriškai, nepaisant dėl to atsirandančios nelygybės.

Nors Rawls'o ir Nozick'o požiūriai daug kuo priešingi, abiejų autorių teorijos svarbios norint suprasti šiuolaikines diskusijas apie teisingumą. Rawls'as pabrėžia, kad be tinkamo galimybių paskirstymo visuomenė negalės pasiekti stabilios demokratijos, stiprios ekonomikos ir socialinio solidarumo. Tuo tarpu Nozick'as primena, kad per didelė intervencija gali suvaržyti pagrindines asmens laisves ir sukurti biurokratinį aparatą, kuris pats gali tapti nelygybės šaltiniu. Tokios priešpriešos dar labiau išpopuliarino teisingumo temą akademinuose sluoksniuose, skatindamos ieškoti kompromisų, kaip derinti tam tikrą galimybių paskirstymo lygį su asmens laisve.

Bendrai, vyraujančios teisingumo teorijos yra liberaliosios tradicijos. Pritaikius šių teorijų sampratą mokslininkai ir mąstytojai plačiai nagrinėjo, kaip įgyvendinant liberalias vertybes – lygybę, laisvę ir teises, galima pasiekti teisingumą visuomenėje ir valstybėje (Przybylinski, 2023). Šiame darbe pasirenkama paradigmė Rawls'o samprata, itin aktuali Lietuvai permąstant perskirstymo galimybes.

1.1. Socialinis teisingumas ir nelygybė

Šiame darbe remiamasi liberalia politinės filosofijos tradicija, pabrėžiančia individo laisvę kaip pagrindinę vertybę. Kaip aptarta prieš tai, laisvės vertybės interpretacija skiriasi liberalioje tradicijoje. Pasirinkus Rawls'o socialinio teisingumo sampratą kaip teorinį pamatą, į laisvę taip pat žvelgiama iš Rawls'o perspektyvos. Rawls'o teisingumo samprata apibūdina laisvų piliečių visuomenę, kurioje visi turi vienodas pagrindines teises, bendradarbiauja egalitarinėje ekonominėje sistemoje ir siekia socialinio teisingumo. Tačiau net ir socialinio teisingumo siekiu paženklintoje visuomenėje gali būti rezultatų nelygybė.

Rezultatai įprastai matuojamai kaip gerbūvis (angl. *well-being*), dažniausiai per pajamas, BVP vienam gyventojui, ir yra tapatinamas su pasiekiamą gero (angl. *welfare*), „apibrėžiamas kaip veikėjo informuotų norų patenkinimas“ (Norkus, 2004). Tai vadinama „velfaristine“ gerbūvio samprata, būdinga ir liberaliai filosofijai, kuria remiamasi šia darbe. Gerbūvio matavimas yra sudėtingas, nes neparodo, kaip žmonės gyvena iš tikrųjų, mat pajamos neatspindi individo realybės, kuri gali apsunkinti įvairių veiksmų: skolų, priklausomybių, išlaikytinių kiekio, norų, poreikių, sprendimų racionalumų ir kt. Svarstant kitus gerbūvio matavimo elementus susiduriama su problema, kad sunku išmatuoti tai, ką mes gauname gyvenime, tarkim, pasitenkinimą darbu, emocinę savijautą, sveikatos vertinimą, santykį su kitais. Apskritai sudėtinga ne tik išmatuoti gerbūvį, bet ir jį palyginti tarpvalstybiniu ir nacionaliniu lygmeniu, nes nėra įvestas vadinamasis socialinio gerbūvio matas, tad egzistuoja „individualių gerbūvių agregavimo problema“ (Norkus, 2004).

Vertinant bendrą gerovę ar visuomenės pasiektus rezultatus, neišvengiamai iškyla lygybės ir nelygybės sąvokos. Barr'as šių sąvokų svarstymą pradeda klausimu „lygybė ko?“. Jo teigimu, lygybė užtikrinama tada, kai žmonės „susiduria su vienodomis galimybėmis“. Aptardamas rezultatų lygybę, Barr'as nurodo tris jai svarbias sudedamąsias dalis: turimą turtą (žmogiškąjį kapitalą ir paveldėtą nuosavybę), asmens skonį (laisvalaikio ir vartojimo įpročius) bei sėkmę. Jis pabrėžia, kad galimybių lygybė reiškia vienodas starto sąlygas visiems, t. y. „tikėtina, o ne absoliuti vertė turėtų būti vienoda“ (Barr, 1998). Vadinasi, kai žmonių charakteristikos yra panašios, jie turėtų būti vertinami vienodai, nekreipiant dėmesio į jų amžių ar asmeninius sprendimus. Ypač svarbu, kad nelygybė nekiltų dėl tokių išankstinių veiksmų kaip socialinė klasė, rasė, lytis ar tėvų pajamos, nes galimybių laukas, anot Barr'o, privalo būti vienodai atviras kiekvienam.

Tačiau net jei visi startuoja turėdami vienodas galimybes, rezultatų nelygybė gali kilti iš to, kaip individai šias galimybes išnaudoja. Tai priklauso nuo daugybės veiksmų. Pirma, asmenys skiriasi pagal savo pasirinkimus – vieni turėdami daug valios, motyvacijos skiria daug dėmesio mokslams, žadina smalsumą, stiprina gebėjimus, įvaldo talentus; kiti – atsiduoda aistros pradui ir

ieško malonumų – linksmybių ar blankaus buvimo su nuolat besikeičiančiu nereikšmingu turiniu. Antra, skiriasi žmonių interesai, vieni domisi tiksliais mokslais, kiti – humanitariniais, vieni renkasi konkurencingas ir gerai apmokamas profesijas, kiti – prasčiau apmokamas. Trečia, skiriasi charakteris, vieniems būdinga prisiimti riziką ir atstovėti savo interesus ir norus, tarkim, didesnės algos, kiti linkę terpti ramesnėje aplinkoje. Dėl šių ir kitų individualių priežasčių susiformuoja nevienodi karjeros keliai, tad ir nevienodi rezultatai, nepaisant pradinės galimybių lygybės.

Tačiau rezultatų nelygybė gali būti kontroliuojama priklausomai nuo valstybės veiksmų. Viena vertus, ji gali būti sumažinama, jei valstybė sudaro vienodas galimybes įgyti žmogiškąjį kapitalą – užtikrina prieinamą ir kokybišką išsilavinimą, sveikatos bei kitas socialines paslaugas. Kai šios sritys kiekvienam asmeniui vienodai pasiekiamos, mažėja iš socioekonominių skirtumų kylanti rezultatų nelygybė. Pavyzdžiui, jei valstybė finansuoja bent dalį aukštojo mokslo studijų arba skiria tikslines stipendijas mažiau pasiturintiems studentams, tokiu būdu išplečiamos galimybės mokytis ir siekti geresnės profesinės ateities ne tik tiems, kurie turi pakankamus materialinius išteklius, bet ir tiems, kuriems kitu atveju reikėtų rinktis programų alternatyvas ar apskritai atsisakyti studijų. Kita vertus, jei valstybė nesiima aktyvių veiksmų, pavyzdžiui, neeliminuoja diskriminacijos lyties, amžiaus, tautybės ar negalios pagrindu, rezultatų nelygybė išlieka didelė, nes stereotipai ir išankstinės nuostatos toliau riboja galimybes pasiekti vienodų laimėjimų. Taigi valstybės politika – tiek pasyvus viešųjų paslaugų užtikrinimas, tiek aktyvus diskriminacijos šalinimas – tiesiogiai lemia, ar visuomenėje susiformuos didesnė, ar mažesnė rezultatų nelygybė.

Siekiant tikslumo norima pabrėžti, kad šitame darbe manoma, jog rezultatų nelygybė ir galimybių nelygybė susiformuoja dėl itin plataus spektro priežasčių. Ir tai yra ženklas, kad reikia imtis tam tikrų taisomųjų veiksmų (kompensacijos), tai yra, siekti užtikrinti socialinį teisingumą per galimybių lygybę. Rawls'o prieiga prie galimybių nelygybės yra jautrus žvilgsnis į kiekvieną mūsų visuomenėje, kuris leidžia pamatyti, kiek galimybių priklauso tik nuo individo socialinio ir ekonominio konteksto.

Tad bendrai, valstybės vaidmuo labai svarbus kontroliuojant rezultatų nelygybę. Norint sumažinti neigiamas pasekmes, kurias sukelia individualių skirtumų bei skirtingų socialinių kontekstų sąveika, valstybė gali taikyti kompensacinius mechanizmus tiems, kurie patiria nepriteklių arba specifinius sunkumus. Toks kompensavimas tampa dar svarbesnis, jei rezultatų nelygybę skatina vidiniai (endogeniniai) skirtumai, pavyzdžiui, nevienoda švietimo kokybė. Tokiais atvejais pateisinama ir pozityviosios diskriminacijos politika, ypač kai siekiama sudaryti sąlygas, kuriose galimybės būtų vienodai prieinamos visiems, nepriklausomai nuo jų prigimtinių ar socialinių aplinkybių.

2. Švietimo teisingumas

2.1. Švietimo teisingumo apibrėžtis

Nagrinėjant švietimo teisingumą susiduriama su sąvokų gausa tiek lietuvių kalboje, tiek anglų. Dažnai minimas jau aptartas socialinis teisingumas (angl. *social justice*), socialinis teisingumas švietime ar socialiai teisingas švietimas (angl. *social justice in education, socially fair education*), taip pat – švietimo teisingumas (angl. *equity in education*). Neišskiriamas nusistovėjęs terminas, kurį vieningai rinktųsi akademikai ar politikai.

Lietuvoje mokslininkai ir švietimo ekspertai renkasi vartoti visas prieš tai paminėtas sąvokas ir švietimo prieinamumą, kaip vieno iš švietimo teisingumo dėmens, sąvoką. Socialinio teisingumo švietime sąvoką pasirinko Žalimienė et al. 2011 m. mokslo studijoje ir pabrėžė, kad socialinis teisingumas švietime apima lygias galimybes, prieinamumą, skirtingumų pripažinimą ir pasirinkimo galimybių užtikrinimą, kompensavimą. Į autorių siūlomą teisingumo rodiklių sistemą įtraukti ir galimybių lygybę, ir rezultatų lygybę matuojantys rodikliai. Socialinio teisingumo švietime sąvoka vartoja ir Želvys, Jakaitienė (2022), taip pat kreipę dėmesį į lygias galimybes ir dėl jų neužtikrinimo susidarančią rezultatų lygybę (remtasi PISA rezultatais, kreiptas dėmesys į švietimo netolygumą). Švietimo teisingumą sąvoką pasirinko Čiužaitė ir Purvaneckienė (2010), Jolanta Urbanovič ir Barbara Stankevič (2022). Čiužaitė ir Purvaneckienė šį pasirinkimą grindžia užsienio autorių pasirinkimu, termino lankstumu ir neutralumu, leidžiančiu „atlikti multidimensinę analizę“ ir teisingumo termino priimtino politikoje, teisės aktuose. Urbanovič ir Stankevič švietimą teisingume vertina pagal tai, ar švietimo rezultatams SEK daro įtaką.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme nėra termino „teisingumas“, tačiau pirmasis švietimo sistemos principas yra „lygios galimybės“, kurios turi užtikrinti socialiai teisingą sistemą, kurioje įgyvendamos asmens teisės kiekvienam laiduojant švietimo prieinamumą. Valstybinės institucijos, šiame darbe svarbiausios Švietimo, mokslo ir sporto ministerija (toliau – ŠMSM) ir Nacionalinė švietimo agentūra (toliau – NŠA) taip pat renkasi visas prieš tai aptartas sąvokas. Švietimo teisingumo sąvoką pasirinkta 2022 m., 2023 m. švietimo būklės apžvalgose ir vartota kaip socialinio teisingumo principų vykdymas švietimo sistemoje, stebint makrolygmens socialinius pokyčius (NŠA, 2022b).

Apibendrinant sąvokų vartojimą matyti, kad nėra nusistovėjusios tvarkos vartoti tam tikrą sąvoką kalbant apie socialinį teisingumą švietime. Visgi švietimo teisingumo termino plačią aprėptį pabrėžia ir ekspertės, ir valstybinės institucijos, todėl šiame darbe pasirinkta vartoti būtent šią sąvoką.

Švietimo teisingumo terminas suprantamas socialinio teisingumo perspektyvoje. Teigiama, kad švietimo teisingumas nurodo į kompensacinį mechanizmą, nes yra pripažįstama, kad mokiniai

turi skirtingų poreikių ir aplinkybių, į kurias reikia atsižvelgti, tam, kad būtų sudarytos lygios galimybės. Tai reiškia, kad mokiniams teikiama specialiai pritaikyta parama, atsižvelgiant į jų unikalią patirtį, gebėjimus ir problemas – remiamasi lygių galimybių principu. Tai apima užtikrinimą, kad visi mokiniai, nepriklausomai nuo jų SEK ar mokymosi gebėjimų, galėtų gauti kokybišką išsilavinimą. Tam tikrais atvejais tai reikalauja pasirūpinti Barr'o minėtais kompensavimo mechanizmais tam, kad atsitiktinumai ir sėkmės faktoriai tarsi būtų „ištrinami“ (Coleman, 1976). Tad bendrai, švietimo teisingumas yra principas, kuriuo siekiama makrolygmens pokyčių: užtikrinti galimybių lygybę gauti kokybiškas švietimo paslaugas.

2.2. Švietimo teisingumo svarba

Barras (1998) sieja siekį kurti gerovę valstybėje su ekonominiu augimu ir socialiniu teisingumu. Švietimo teisingumo neužtikrinimas sąlygoja lėtesnį ekonominį augimą ir daugiau socialinių neramumų.

Daugybė tyrimų rodo, kad užtikrintas kokybiškas švietimas prisideda prie šalies BVP augimo ir didina atsparumą galimiems ekonominiams sukrėtimams. Tokią sąsają lemia tinkamai parengta darbo jėga. Vienas iš žymiausių socialinės politikos teoretikų, Gosta Esping-Andersen'as pažymi, kad „jaunimas, šiandien turintis prastus kognityvinius įgūdžius arba nepakankamai išsilavinęs, rytoj taps nesaugiais darbuotojais, kurie <...> bus priklausomi nuo paramos“ (2004). Vadinasi, norint išvengti visuomenės dalies, įstrigusios skurdo spąstuose ir nesugebančios integruotis į darbo rinką, būtina skirti didelį dėmesį švietimo teisingumui. Pastarasis turi būti sistemiskai planuojamas ir apimti valstybės, savivaldybių bei mokyklų lygmenis, nes švietimo nelygybė dažnai būna ir ekonominės nelygybės priežastis, ir pasekmė.

EBPO 2022 m. ataskaitoje, skirtoje ekonominiam nestabilumui, nurodoma teigiama koreliacija tarp investavimo į žmogiškąjį kapitalą, didesnių algų ir užimtumo bei BVP augimo (EBPO, 2022a). Vienareikšmiškai teigiamas ryšys tarp labiau išsilavinusios visuomenės ir pajamų nelygybės aptariamas ir Tarptautinio valiutos fondo 2015 m. nelygybės priežasčių ir pasekmių analizėje. Tačiau analizėje pabrėžiama, kad didesnės aukštąjį išsilavinimą turinčių gyventojų dalies poveikis pajamų nelygybei gali būti arba teigiamas, arba neigiamas, priklausomai nuo išsilavinimo gražos normų (TVF, 2015). Šalies ekonominio augimo ir investicijų į švietimą sąsają grindžiama ir empiriškai – Pietų Azijos šalys, kurios išlaikė ilgalaikį ekonominį augimą, išskirtinai investavo į švietimą ir sveikatos apsaugos sistemą (PB, 2018). Žvelgiant plačiau, ekonominis augimas šalyje siejamas su skurdo rizikos lygio mažėjimu (TVF, 2015).

Kokybiškas švietimas, investicijos į žmogiškąjį kapitalą siejamos su demokratijos stiprinimu, nes švietimas suteikia asmeniui įrankių ir žinių, reikiamų dalyvauti demokratiniame procese (Ferrero, 2023). Apskritai labiau išsilavinę žmonės linkę aktyviau dalyvauti politinėse veiklose. JAV atlikti tyrimai apie ikimokyklinio ugdymo ir vidurinės mokyklos stipendijų programų rezultatus parodė teigiamą koreliaciją tarp papildomos paramos mokslams ir didesnio aktyvumo rinkimuose. Augančios ekonomikos šalyse, tokiose kaip Nigerija ar Beninas, šis ryšys yra dar stipresnis (PB, 2018). Tuo pačiu pastebima, kad aukštąjį išsilavinimą įgiję asmenys demokratiją vertina maždaug 10 % labiau nei tie, kurie baigė tik pradinį mokslą (PB, 2018). Vadinasi, visuomenėje, kurioje didėja išsilavinusių piliečių dalis, paprastai auga ir pagarba demokratinėms vertybėms.

Demokratijos stiprinimui neatsiejama nuo pilietinės visuomenės stiprinimo, susijusio su socialine sanglauda (Komatsu, 2024). Kokybiškas, įtraukus, demokratiškas švietimas atidesnę,

tolerantiškesnę asmenybę, kuri pasitiki savo jėgomis ir žiniomis, yra įgavusi reikiamų socialinių įgūdžių burtis į bendruomenę. Šalys, kuriose mokiniai jaučiasi saugūs kalbėtis socialiniais bei politiniais klausimais ir mokosi konstruktyviai diskutuoti, pasižymi didesniu pasitikėjimu aplinkiniais ir didesne tolerancija (PB, 2018).

Atitinkamai, investicijos į švietimą gali lemti ne tik demokratijos stiprinimą, bet mažina konfliktų šalyje tikimybę, nes: išsilavinimas padidina kovos alternatyviasias sąnaudas, mat lengviau į konfliktus įtraukti asmenis, kurių darbo perspektyvos nėra aukštos; antra, kaip minėta, išsilavinimas skatina toleranciją ir bendradarbiavimą, todėl mažina polinkį naudoti smurtą (PB, 2018). Įvertinta ir švietimo bei nusikalstamumo sąsaja: nedarbas, plačiai siejamas su žemu išsilavinimu, gali lemti žmogaus socialinę atskirtį, destruktivų elgesį. Viename tyrime buvo pastebėta, kad 52 % respondentų prieš patenkant į įkalinimo įstaigas, buvo bedarbiai (Gruževskis, 2002). Tačiau kokybiškas švietimas, įtraukiantis daugiau moksleivių, lemia ir mažesnę jaunimo nusikalstamumą. 1999–2002 m. Anglijoje išbandyta pilotinė programa (angl. *Educational Maintenance Allowances*), kurios metu teikta finansinė paskata jaunuoliams iš jautrių SEK lankyti mokyklą. Studija, vertinusi šios ir dar kitos jaunimo nusikalstamumo prevencijos programos efektyvumą, parodė, kad vagysčių skaičius tiksliniuose programos regionuose sumažėjo 5,5 % (Hjalmarsson ir Lochner, 2012).

Be abejo, kokybiškas švietimas ir tiksliau, švietimo teisingumas, yra vienas iš tikslingiausių būdų užtvirtinti asmens gyvenimo kokybę – darbingą, sveiką ir pasitenkinimą nešančią gyvenimą. Nepaisant rasės, lyties ar pajamų skirtumų, labiau išsilavinę asmenys Europoje ir JAV rečiau serga lėtinėmis ligomis (tai siejama su žemesniu rūkančių, vartojančių alkoholį ar narkotikus lygiu ir atsakingesniu sveikatos tikrinimusi) (PB, 2018). Įvairiuose tyrimuose bandyta atsakyti į klausimą, kaip išsilavinimas lemia pasitenkinimą gyvenimu. Suprantama, kad statistiniuose modeliuose sunku išskirti tik švietimo įtaką dėl aukščiau aptartų įvairių kitų švietimo išdavų. Visgi tyrimas, nagrinėjęs švietimo įtaką pasitenkinimui gyvenimu Australijoje 2001–2010 m. parodė, kad švietimas teigiamai veikia gyvenimo pasitenkinimą, ypač per didesnių pajamų liniją (Powdthavee, Lekfuangfy ir Wooden, 2014).

Apibendrinant galima teigti, kad kokybiškas, įtraukus ir visiems prieinamas švietimas prisideda ne tik prie ilgalaikio ekonominio augimo, bet ir prie visuomenės stabilumo bei demokratinės raidos užtikrinimo. Empiriniai tyrimai rodo, jog nuoseklios investicijos į žmogiškąjį kapitalą reikšmingai keičia šalies ir visuomenės būklę. Tikslingas dėmesys švietimo kokybei ir prieinamumui laiduoja visuomenės gerovės kilimą, kuria prielaidas stabilesnei ir labiau demokratiškai ateičiai. Šie „nacionalinio efektyvumo“ argumentai (Barr, 1989) gali būti naudojami advokataujant už švietimo teisingumą nacionaliniame lygmenyje net ir tada, kai jaučiamas prieštaravimas persikirstymui.

2.3. Švietimo teisingumo užtikrinimas: politinių strategijų ir priemonių apžvalga

Pristatyta švietimo teisingumo svarba šioje darbo dalyje yra lokalizuojama. Siekiama pažvelgti į pastarųjų metų Lietuvos politines priemones, skirtas gerinti švietimo teisingumo būklę. Didžiausias dėmesys skiriamas į nacionalines programas, aprėpiančias visą šalį, ir į išsikeltus uždavinius, derančius su švietimo teisingumo principu.

Lietuva tam tikrus švietimo teisingumo elementus užtikrina įvairiuose įstatymuose. Lygias galimybes ir teises užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucija, LR švietimo įstatymas, LR lygių galimybių įstatymas; pagalbą vaikams iš socialinės rizikos šeimų tvirtina LR švietimo įstatymas ir nutarimai, reglamentuojantys lėšų skirstymą; specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų išsilavinimą reglamentuoja tas pats LR švietimo įstatymas bei tam tikri aprašai ir taisyklės (tarkim, mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklės); kaime gyvenančių mokinių išsilavinimą užtikrina ir mokymo lėšų apskaičiavimo, paskirstymo ir panaudojimo tvarkos aprašas; nepakankamas pajamas gaunančių šeimų vaikams ir jaunuoliams užtikrinimas švietimo prieinamumas ir socialinės paslaugos pagal LR švietimo įstatymą; tautinėms mažumoms priklausančių vaikų ir jaunimo mokslą užtikrina prieš tai minėti įstatymai ir tvarkos aprašai bei Tautinių mažumų švietimo nuostatos.

Siekiant pagerinti švietimo galimybes ir kurti sąžiningą, įtraukų, kitaip, teisingą švietimą, buvo sukurta nemažai programų, pasirašyta susitarimų. Vienas iš jų – jau minėtas Susitarimas dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030) (toliau – Susitarimas), kuriame deklaruotas siekis minimalizuoti SES įtaką švietimo rezultatams. Susitarime vienas iš sėkmės rodiklių atspindi SES klausimo svarbą: „2030 m. ne mažiau kaip 35 proc. aštuntą klasę lankiusių mokinių iš žemo socialinio, ekonominio ir kultūrinio statuso šeimų studijuoja aukštojoje mokykloje (dabartinė reikšmė – 25 proc.)“ (ŠMSM, 2021a), tačiau išipareigojimų skiltyje nematyti, kokiomis priemonėmis to būtų siekiama, nebent bendras ugdymo standartas, taikomas tiek kaimo, tiek miesto mokyklose, turėtų tapti stebuklinga kompensacine piliule. Susitarime, kaip ir jau ilgą laiką švietimo politikoje, kreipiamas dėmesys į ikimokyklinio ugdymo prieinamumą, ypač vaikams iš nepalankių SEK, tačiau šio tikslo ir pasirinktų priemonių rezultatą bus galima įvertinti vėliau, ir kadangi šio darbo rėmai apima pagrindinį ir vidurinį ugdymą, toliau šis aspektas neanalizuojamas.

Tam pačiam metų periodui numatyta Švietimo plėtros programa (toliau – Programa), kurios vienas iš uždavinių – „pagerinti ugdymosi rezultatus ir sumažinti jų atotrūkį“ (ŠMSM, 2021b). Programos problemų argumentacijoje pažymima, kad moksleiviams iš sudėtingų SEK trūksta kompensacinių priemonių, žemus rezultatus pasiekiančioms mokykloms – kvalifikuotų specialistų ir materialinių išteklių teikti papildomą pagalbą mokiniams. Problemos spręsti numatyta ikimokyklinio ugdymo plėtra ir kokybės krepšelis. „Kokybės krepšelis“ buvo skirtas įdiegti

duomenimis grįstą kokybės kultūrą mokyklose, projekte dalyvavo mokyklos, turinčios stiprią geros mokyklos požymių raišką ir atvirkščiai, turinčios silpną geros mokyklos požymių raišką (NŠA, 2023c). Kol kas projekto poveikio ataskaitų viešai prieinamų nėra, tačiau pastebima, kad projekto mokyklų atranka buvo socialiai teisinga: mokyklų, esančių sudėtingame SEK buvo penkis kartus daugiau nei mokyklų, esančių palankiame SEK.

Programoje prie atotrūkio mažinimo išsiskirtas neišplėtotas bendradarbiavimo tarp socialinio ir švietimo sektoriaus sprendžiant vaikų socialines problemas klausimas, atkreiptas dėmesys į tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus pareigybę. Programoje skatinama „naikinti tarpžinybiškumo barjerus tarp savivaldybėje veikiančių švietimo pagalbą, socialines ir sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių“ šalių (ŠMSM, 2021b). Žinoma, kad sudėtingi biurokratiniai procesai dažnu atveju užtrunka apie mėnesį, todėl itin svarbu ieškoti, kaip šeimoms ir vaikams teikti greitesnę ir vieningą koordinuotą pagalbą. Čia atsakomybė tenka ne tik savivaldybėms, kreiptinas dėmesys ir į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – VVAĮT).

Sprendimų priėmimo difuzijos tarp minėtų institucijų galimai bus siekiama išvengti įgyvendinant Vaikų garantijų sistemą (toliau – Sistema) 2023–2030 m., rekomenduotą Europos Komisijos. Įgyvendinant Sistemą siekiama labiausiai pažeidžiamoms vaikų grupėms (vaikams, esantiems globos sistemoje, turintiems negalią/raidos sutrikimų, migrantams, tautinių mažumų vaikams ir gyvenantiems socialinę riziką patiriančiose šeimose) užtikrinti nemokamą ir kokybišką: švietimą (įskaitant ir ikimokyklinį), bent 1 sveiko maisto porciją, sveikatos priežiūrą; sveiką mitybą, tinkamą būstą. Siekiai ambicingi, iki 2030 m. planuojama, kad: globos išmoka didės 174,25 %, parama mokinio reikmenims įsigyti 105 %, išmoka šeimai 105 %, nemokamai maitinamų mokinių dalis 4,5 %; 100 % socialinę riziką patiriančiose šeimose gyvenančių vaikų lankys ikimokyklinį ugdymą; 5 kartus daugės individualios priežiūros darbuotojų, dirbančių su šeimomis ir kt. (Įsakymas dėl vaiko garantijų sistemos įgyvendinimo 2023–2030 metais Lietuvoje veiksmų plano patvirtinimo)¹. Pagrindinė įgyvendinanti institucija – SADM. Sistema šiuo metu yra pagrindinė strategija, numatanti vaikų gerovės kėlimą. Tik pastebima, kad ši Sistema, apimanti platų pažeidžiamų grupių ratą ir priemonių spektrą, pagrinde orientuota į ikimokyklinį ugdymą, sveikatos apsaugos užtikrinimą, teikiamą konsultacinę pagalbą šeimoms, visgi palieka nuošalyje nepriteklių patiriančius, bet nepriklausančius socialinei rizikos grupei vaikus.

Kitos Programoje numatytos priemonės, orientuotos į bendrąsias ugdymo ir švietimo teisingumo problemas, daugiausia dėmesio skiria gerinti infrastruktūrą ir stiprinti pedagogo profesiją. Pedagogo profesijos patrauklumo didinimas netgi išskiriamas kaip atskira strateginė priemonė. Tačiau norint įgyvendinti šiuos tikslus būtini reikšmingi pokyčiai švietimo finansavime.

¹ Procentinės išraiškos atspindi augimą, skaičiuojamą nuo 2021 m.

Nors tam tikras progresas pastebimas (2019 m. švietimui skirta 4,6 % BVP (OSP, 2023), o 2025 m. planuojama 5,7 % BVP (ŠMSM, 2024)), reikšmingesnių pokyčių, deja, tikėtis sunku.

Kita reikšminga programa – šiuo metu vykdoma Regionų plėtros programa 2022–2030 m., kurioje ŠMSM tenka šie tikslai: plėtoti įvairialypį švietimą vykdant visos dienos mokyklų veiklą; padidinti ugdymo prieinamumą atskirtį patiriantiems vaikams. SADM: sumažinti pažeidžiamų visuomenės grupių gerovės teritorinius skirtumus. Ministerijoms (ar ministerijų) iškelti tikslai iš dalies taiko į švietimo nelygybės problemą, nes, kaip galima numatyti, visos dienos mokyklos (toliau – VDM) vertinamos kaip saugios aplinkos kūrimas mokiniams. Šiam tikslui įgyvendinti sukurtas projektas – „Plėtoti įvairialypį švietimą vykdant visos dienos mokyklų veiklą“, kuris bus finansuojamas ES fondų investicijų programos ir Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plano „Naujos kartos Lietuva“ lėšomis. Šio projekto tikslas – sukurti aplinką, kuri užtikrintų mokinių gerą emocinę savijautą mokykloje visą dieną, t. y. bus sukurti kabinetai, naujos erdvės ir kt. Projektas bus vykdomas daugelyje savivaldybių.

Visgi manytina, kad įvykdžius šį projektą kyla rizika tik formaliai paruošti aplinką, tačiau vėliau suprasti, kad nėra, kas ją užpildytų. Be abejo, VDM yra itin svarbi erdvė, kurioje vaikai, ypač iš jautrių SEK, gali saugiai ir produktyviai praleisti laiką. Tačiau žinoma, kad šiuo metu VDM daugelyje vietų funkcionuoja kaip pamokų ruošos klasė, kur neformalusis švietimas yra apleistas. Svarstyтина, kad būtų galima VDM išnaudoti kaip bendradarbiavimo ir bendrystės centrą. Ekspertės Stankevič ir Urbanovič kalbėdamos apie mokyklų kaip bendruomenės centrų idėją teigia, kad galima imti pavyzdį iš Estijoje veikiančių mokyklų, kuriose yra teikiamos socialinės, sveikatos, psichologinės paslaugos, organizuojama nemokama popamokinė veikla bei parama sunkiai besiverčiantiems tėvams (Stankevič, Urbanovič, 2021). Žinoma, tokią iniciatyvą turėtų vykdyti ne tik ŠMSM, tai turėtų būti ir kitų ministerijų bei įstaigų interesas, tačiau žiūrint į mokyklą kaip į kompleksinę centrą (tikrą daugiafunkcij centrą) ir jį tinkamai išnaudojant, savivaldybė galėtų pasiekti reikšmingų pokyčių. Čia norėtųsi atkreipti dėmesį į Regionų plėtros programoje ŠMSM ir SADM išsikeltų tikslų sąlytį, kuris galėtų būti išnaudojamas kuriant funkcionalias VDM. Šiuo metu Regionų plėtros programa yra pagrindinis dokumentas, nurodantis regionų politikos viziją, tačiau stebint pasirinktas priemones kyla klausimas apie projektinių veiklų tęstinumą ir tvarumą, mat paruošta infrastruktūra nereiškia, kad pakaks specialistų ir lėšų jiems išlaikyti.

Kita priemonė, orientuota į regionų atskirtį – Tūkstantmečio mokyklos (toliau – TŪM) – paskutinis šiuo metu vykdomas didelės apimties ŠMSM projektas, kuriuo siekiama spręsti švietimo rezultatų atotrūkį tarp regionų. Tikslas – iki 2030 m. sukurti kokybiškas ugdymo(si) sąlygas kiekvienoje savivaldybėje (TŪM, 2021). Tačiau Želvys ir Jakaitienė pastebi, kad šio projekto sėkmė priklausys nuo savivaldybių ir jų gebėjimo panaudoti struktūrinę pertvarką, jie taip pat kelia klausimą, ar įmanoma įgyvendinti sistemine reformą decentralizuotai – savivaldybių lygmenyje

(Želvys, Jakaitienė, 2022). Šią kylančią abejonę galima pagrįsti mokyklų tinklo optimizavimo reforma, kada išryškėjo ryžtingos ir vangiai reformą vykdančios savivaldybės, lėmusios netolygų reformos vykdymą. Taip pat pažvelgus į TŪM iš švietimo teisingumo pusės, matyti, kad programa pagrįsta orientuota į infrastruktūros gerinimą (kaip ir prieš tai aptarta Regionų plėtros programa) ir mokytojų kompetencijų kėlimą, tad tikėtina, kad TŪM programa labiausiai paveiks tik švietimo pagalbos priemonių dalį, tačiau neįgalins vietinių bendruomenių įsitraukti į švietimą, nespręs privačių ir valstybinių mokinių stratifikacijos problemos (stebima ikimokyklinių privačių mokyklų tarpe – 2011 m. buvo tik keturios privačios ikimokyklinio ugdymo mokyklos, o 2022–2023 m. jų buvo jau 179 (Eurydice, 2024)).

Politinių strategijų parodė, kad nors švietimo nelygybės problema yra pripažįstama (deklaruojama Susitarime), priemonės dažnai lieka paviršutiniškos arba fragmentuotos. TŪM ar VDM projektai daugiausia orientuojasi į infrastruktūros plėtrą, tačiau stokojama sisteminių sprendimų, kurie spręstų esmines nelygybės priežastis, pavyzdžiui, specialistų trūkumą, socialinės pagalbos koordinavimą ar individualizuoto ugdymo prieinamumą. Didesnių vilčių švietimo teisingumo įgyvendinimui teikia projekcija į ateitį – jeigu ikimokyklinio ugdymo plėtra bus vykdoma sistemingai, mokytojai įsisąmonins diferencijavimo ir mokinio kaip mokymosi eksperto rengimą (NŠA rekomendacijos padėti įveikti SES lemiantį atotrūkį) ir apskritai bus užtikrintas pedagogų kiekis.

2.4. Veiksniai, sąlygojantys galimybių nelygybę švietime

Nagrinėjant socialinį teisingumą, pastebėta, kad net ir esant galimybių lygybei, rezultatų lygybė gali būti nepasiekiamą. Panašiai svarstant švietimo teisingumą, galima kalbėti tiek apie rezultatų, tiek apie galimybių nelygybę. Švietimo rezultatai apima akademinį pasiekimą, individualius ir socialinio vystomosi, socialinio mobilumo ir kt. rodiklius (Žalimienė et al., 2011). Kadangi galimybių nelygybės rodiklių yra daugiau ir jie sunkiau apibrėžiami, apie švietimo rezultatų nelygybę kalbama dažniau – pavyzdžiui, vertinant mokyklų reitingus, sudaromus pagal akademinį rodiklius.

Šioje darbo dalyje siekiama nagrinėti veiksnį, lemiančią galimybių nelygybę švietime. Jie gali būti skirstomi į dvi pagrindines grupes: veiksmus, kuriuos įgyvendina valstybė, bei individualaus asmens lygmens aspektus. Pirmajai grupei priskirtina tiek konkreti politinė ideologija (valdančiosios daugumos politinių pažiūrų atspindys), tiek ilgametė šalies vykdoma politika, kurios priemonės yra kompleksinės ir plačios apimties. Šią grupę dar galima suskaidyti į smulkesnius vienetų: švietimo tolygumo galimybes, švietimo prieinamumo galimybes bei švietimo pagalbos priemonių galimybes.

Švietimo tolygumo galimybės susijusios su bendruoju švietimo standartizacijos lygiu šalyje, o akademiniai tyrimai rodo, kad standartizacija yra vienas iš pagrindinių švietimo teisingumo elementų. 1977 m. atlikta išsami mokinių mokymosi analizė išskyrė trijų dėmenų modelį (gebėjimai, pastangos, mokymosi galimybės), akcentuojant, jog mokymosi galimybės daro įtaką mokinių pasiekimų augimo skirtumams net ir tuomet, kai mokiniai turi panašias pastangas bei gebėjimus (Montt, 2011). Mokymosi galimybes apima mokytojo darbo kokybė, mokyklos išteklių kokybė, mokymo programos organizavimas ir klasės dydis. Kuo labiau švietimo sistema orientuota į vienodų mokymosi galimybių užtikrinimą, tuo mažesnė tikimybė, kad šalyje vyraus dideli mokymosi rezultatų skirtumai.

Vis dėl to valstybėje pastebimas ženklus pasiekimų atotrūkis tarp mokyklų. Tokia situacija gali susiklostyti dėl gyvenamųjų rajonų socialinių klasių homogeniškumo arba dėl mokyklų, taikančių atranką. Taip pat nelygi švietimo paslaugų kokybė gali būti tarp regionų. Kaimo ir miesto vietovės susiduria su skirtingais iššūkiais, susijusiais su kokybiško švietimo prieinamumu, tarkim, miestams tenka planuoti mokyklų tinklo plėtrą, o regionų savivaldybėms kyla problemų užpildyti klasių komplektus, pritraukti aukštos kompetencijos specialistus dirbti dažnu atveju sudėtingesniuose kontekstuose. Siekiant atpažinti ir valdyti ryškiausias nelygybės apraiškas švietimo sistemoje, būtina turėti patikimus įrankius bei duomenis pažangos stebėsenai. Jei tokios stebėsenos ar teisingumo iniciatyvų veiksmingumo vertinimo mechanizmų nėra, mokykloms ir švietimo politikos formuotojams tampa sunkiau užtikrinti reikšmingus pokyčius (EBPO, 2023a).

Švietimo prieinamumo galimybės apima geografines, fizines ir pasirinkimo (pvz., ugdymo įstaigos parinkimo) dimensijas. Manoma, jog švietimo prieinamumas gali „padėti mažinti socialinę atskirtį ir įtampą“ (Trakšėlys, 2015), bet tai įgyvendinama tik tuo atveju, kai šalyje išlaikomas žemas švietimo stratifikacijos lygis. Stratifikacija – tai „mastas, kuriuo mokiniai suskirstomi į atskiras klases, mokyklas ar ugdymo programas pagal jų gebėjimus, interesus ar kitas savybes“ (NŠA, 2021). Kuo ankstyvesnis mokinių skirstymas į atskirus srautus, tuo mažiau galimybių žemesnių ar vidutinių gebėjimų mokiniams pasivyti pažangiausius, mat tik heterogeniška klasės aplinka užtikrina didžiausią naudą visiems mokiniams (Oakes, 1985). Todėl homogeniška aplinka paprastai negali būti laikoma teisingumą garantuojančia, nes joje trūksta galimybių mokiniams įgyti platų socialinį kapitalą ir trūksta sveikos konkurencijos elementų (Levinson, Geron ir Brighthouse, 2022).

Į šią problematiką atkreipė dėmesį ir Esping-Andersen, teigdamas, kad norint užtikrinti švietimo teisingumą, reikia laikytis kelių pagrindinių taisyklių: kuo vėliau skirstyti vaikus į srautus, skatinti mokyklas, kuriose mokosi įvairių gebėjimų vaikai, mažinti privačių mokyklų skaičių ir remti sudėtingų socioekonominių sąlygų aplinkoje gyvenančius vaikus (Esping-Andersen, 2007). 2020 m. jam iš dalies antrino ir UNESCO. Rekomendacijose, skirtose visoms EU šalims, nurodyta: „a) didinti valstybinį pradinio ugdymo finansavimą; b) vėlinti mokinių skirstymą į skirtingas mokymo(si) kryptis ar profilius; c) mažinti mokyklų pasirinkimo ir priėmimo į mokyklas politikos skirtumus; d) mažinti klasės kurso kartojimo mastą“ (UNESCO, 2020). Matyti, kad abu autoritetingi šaltiniai išskiria, jog: a) būtina siekti kuo mažesnio mokinių skirstymo pagal SES, tai yra, liberalios švietimo politikos vešėjimo; b) skirti papildomų išteklių vaikams iš sudėtingų SEK aplinkų. Kitaip tariant, ištekliai turi būti paskirstomi atsižvelgiant į mokinių poreikius, o ne vienodai kiekvienai mokyklai. Tokiu būdu papildoma parama galėtų būti skiriama nepakankamai finansuojamoms mokykloms, kuriose susitelkęs didesnis mažas pajamas gaunančių šeimų mokinių skaičius.

Lietuvoje, kaip ir kitose Baltijos šalyse bei Lenkijoje, į pastarąsias rekomendacijas atsižvelgiama tik iš dalies, nes didelė dalis mokinių (47,2 %) mokosi mokyklose, kuriose priimant į mokyklą kartais arba visada atsižvelgiama į mokinių akademinį pasiekimą (EBPO, 2023b). Nepaisant to, NŠA vertina, jog Lietuvoje stratifikacijos mastas yra pakankamai nedidelis, ir pabrėžia, kad Lietuvoje skirstymas į profilius ar kryptis pradedamas nuo 14 ar 16 m. ir dažnu atveju užtikrinamas nesudėtingas perėjimas iš „vieno profilio ar krypties į kitą“ (NŠA, 2021). Svarbu pabrėžti, kad Lietuvoje ši tema kol kas susilaukė nedaug dėmesio, mokslinių darbų, tiriančių dabartinę stratifikacijos mastą ir mokyklų, taikančių atranką, sąsają su socialiniu mobilumu, nėra, todėl išvadas daryti sudėtinga.

Kalbant apie privačių mokyklų vaidmenį, tyrimai rodo, jog privačių mokyklų tinklo stiprėjimas gali skatinti didesnę socialinę atskirtį (EBPO, 2023b). Jei vaikai iš aukštesnio socioekonominio konteksto pereina beveik išskirtinai į privačias mokyklas, mokiniams iš nepalankios aplinkos sunkiau kompensuoti namuose patiriamą švietimo, socialinio ar emocinio palaikymo stoką (EBPO, 2018a). Be to, susidaro sąlygos „išsitempti“ geriausius specialistus į privačias ugdymo įstaigas, kuriose jie dažniau dirba su stipresnės sek (SEK) mokiniais (Montt, 2011). Vis dėlto tam tikri mechanizmai gali sušvelninti šį poveikį. Eurydice (2020) ataskaitoje teigiama, kad privačios mokyklos, gaunančios bent 50 % finansavimo iš valstybės, neturi tokio didelio neigiamo poveikio švietimo teisingumui.

Kokią tiksliai finansavimą gauna privačios mokyklos Lietuvoje ir kokią jų pajamų dalį sudaro valstybės ir savivaldybių lėšos – nėra aišku, mat „nevalstybinės mokyklos gauna valstybės finansavimą ugdymo planui įgyvendinti, bet šio finansavimo proporcija visų mokyklų surenkamų lėšų kontekste nėra aiški“ (Eurydice, 2024).

Kitose šalyse privačių mokyklų finansavimas arba tam tikras subsidijavimas vykdomas skirtingai. Estijoje, kur pasiekimų nelygybė tarp moksleivių iš žemo ir aukšto SES yra mažesnė nei Lietuvoje, privačioms mokykloms gali būti skiriama tikslinė parama iš valstybės ar savivaldybių biudžetų. Taip pat skiriama parama dėl tam tikrų tikslinių grupių, tarkim, didesnė parama gali būti susijusi su specialią paramą gaunančiais mokiniais, maitinimu mokykloje, mokytojų tęstiniu mokymu ir pan. Jeigu mokykla nori, kad valstybė dengtų ir bendrojo ugdymo mokyklos veiklos sąnaudas, ji turi teikti prašymą Švietimo ir mokslo ministerijai ir atitikti tam tikrus reikalavimus: turėti ne mažesnę nei 4 metų veiklos stažą, netaikyti mokesčio už mokslą arba tokio mokesčio dydis neturi viršyti 25 % minimalaus vieno mėnesio atlyginimo dydžio, užtikrinti mokyklos finansinių duomenų viešumą ir pateikti savivaldybės sutikimą dėl tokios paramos (paramos poreikis grindžiamas siekiu užtikrinti ugdymo vietų prieinamumą ir įvairovę) (LRS, 2022).

Latvijoje, kurioje švietimo nelygybė tarp skirtingų SEK taip pat yra mažesnė nei Lietuvoje, privačios įstaigos gali gauti tam tikras subsidijas iš valstybės, bet taip pat ir kai kurios savivaldybės iš dalies finansuoja privačias mokyklas, nes skiria dalį pinigų už tą įstaigą lankančią moksleivį. Toks modelis pasirinktas siekiant suteikti galimybę savivaldybėms bent iš dalies spręsti vietų trūkumo valstybinėse ikimokyklinio ugdymo įstaigose problemą (LRS, 2022).

Visgi jei tėvams tenka ženkliai investuoti į vaikų ugdymą, kyla rizika, jog švietimas nebekompensuos skirtumų, atsirandančių už mokyklos ribų (Bourdieu, Passeron, 1990). Be to, kai kurios studijos rodo, kad pasirinkimo galimybių (angl. *school choice*) plėtra ne visada duoda geresnių rezultatų – neretai vidurinioji klasė vien pati patiria dideles išlaidas, tačiau bendra švietimo kokybė ir resursų paskirstymas nepagerėja (Reay, Ball, 1997).

Dauguma valstybių, siekdamos mažinti mokymosi rezultatų atotrūkį tarp mokyklų ir skirtingo socioekonominio konteksto mokinių, įveda švietimo pagalbos priemonės ar finansines intervencijas. Dažnai tai reiškia papildomą finansavimą sąlygų neturinčioms mokykloms bei bendrą mokymo lėšų didinimą vienam bendrojo ugdymo mokyklos mokiniui (NŠA, 2023b). Tačiau vien tik didesnės lėšos nėra panacėja. Kai kurie tyrimai rodo, kad švietimo rezultatų gerinimas ypatingai priklauso nuo to, ar papildomi ištekliai pasiekia labiausiai skurstančius regionus ar mokyklas, kur mokosi nepalankaus socioekonominio konteksto vaikai (Farquharson, McNally ir Tahir 2024). Ekonomiškai stipresnėse šalyse finansavimą svarbu didinti tikslingai, užuot vien tik proporcingai didinus lėšas visoms mokykloms (Vegas, Coffin, 2015; Krieg, 2019; EBPO, 2023a).

Kita opi sritis – aprūpinimas technologinėmis bei socialinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, kompiuteriais, moderniomis mokymo priemonėmis, sporto salėmis, sensoriniais kambariais, kvalifikuotais psichologais, specialiaisiais pedagogais bei mokytojų padėjėjais. Taip pat svarbu pasirūpinti tinkamu mokyklų pritaikymu vaikams, turintiems judėjimo ar kitokių negalių, ir kokybišku pavėžėjimu, jei mokyklos pasiekiamumas nėra paprastas. Ne mažiau reikšmingas ir mokinių bei mokytojų santykis klasėje: per didelis mokinių skaičius ar nepakankama parama ugdant specialiųjų poreikių vaikus apsunkina kokybišką ugdymo procesą. Galiausiai, būtinos ir socialinės priemonės – tikslinė parama mokiniams iš pažeidžiamų aplinkų, kurios padėtų kompensuoti namų aplinkoje patiriamą trūkumą bei sudarytų sąlygas pasiekti geresnių mokymosi rezultatų.

Vis dėlto, be valstybės ir mokyklų organizacinės politikos, labai svarbus išlieka ir individualus lygmuo – tai, koks mokinys ateina į mokyklą ir kaip jis pasinaudoja turimomis galimybėmis. Plačiai pripažįstama, kad svarbiausias veiksnys, lemantis moksleivio pasiekimus, yra ne rasė, lytis ar gyvenamoji vietovė, o šeimos socioekonominis statusas (toliau – SES) (Montt, 2011; Farquharson, 2024). Vaikai iš palankaus SES paprastai užauga geresnės emocinės ir fizinės sveikatos aplinkoje, yra geriau aprūpinti namuose, o jų tėvai, turintys aukštesnį išsilavinimą, aktyviau dalyvauja vaiko mokymosi procese (Baker, LeTendre, 2005; EBPO, 2018b). Dėl šių priežasčių tokie vaikai neretai pasiekia aukštesnių akademinį rezultatų.

Tuo tarpu vaikai, gimstantys žemame SES, paveldi ilgalaikes problemas: ekonominį nepriteklių, išsilavinimo ir socialinių įgūdžių trūkumą, prastą emocinę bei fizinę sveikatą ar net žalingus įpročius. Skurdus šeimos ūkis, tėvų sveikatos problemos ar menkos pajamos yra veiksniai, galintys nulemti nuolatinį stresą ir ribotą prieigą prie svarbiausių švietimo išteklių, pavyzdžiui, knygų namie (Concern Worldwide, 2023; EBPO, 2022b). Visa tai nuo ankstyvo amžiaus trukdo pažinimo raidai bei akademiniam pasiekimams, todėl tikėtina, kad vaikai iš žemo SES šeimų įgis žemesnį išsilavinimą ar patirs nuolatinį mokymosi sunkumus (OECD, 2022b). Lietuvoje nustatyta, kad suaugusieji, kurių vaikystė prabėgo nepalankioje aplinkoje, uždirba vidutiniškai 30,9 % mažiau nei tie, kurie augo palankiomis sąlygomis (OECD, 2022b).

Vaikai iš sudėtingų SES aplinkų paprastai neturi „pastiprinimo tinklo“: neišsilavinę tėvai nesupranta, kaip veikia švietimo sistema, rečiau kalba su vaikais apie akademinius tikslus (Martinez-Yarza, Eizaguirre ir Gruber, 2024). Tuo tarpu aukštesnio SES tėvai dažniau domisi vaikų mokymosi rezultatais, aktyviau dalyvauja mokyklos veiklose ir, kaip rodo moksliniai tyrimai, šis nuolatinis dėmesys padeda vaikams jaustis motyvuotesniems bei geriau prisitaikyti mokykloje (APA, 2019). Pozityvi ir įtrauki tėvystė formuoja teigiamą vaiko požiūrį į švietimą, o tai tiesiogiai siejasi su geresniais akademiniiais rezultatais.

Vaikai, augantys skurde, dažnai neturi ir sektinų pavyzdžių, kurie savo sėkme galėtų parodyti, kad mokslai verti dedamų pastangų. Dėl to jie gali manyti, jog švietimas neatneš norimų rezultatų, tad neverta toliau stengtis. UNESCO (2020) ataskaitoje pabrėžiama, kad vaikai, kurių tėvai turi žemą išsilavinimą, patys turi didesnę riziką anksčiau nutraukti mokslus ir taip užsitęsti skurdo ciklą. Dar vienas iššūkis – vaikų požiūris į savo gabumus ir vertę. Mokiniai iš žemo SES aplinkos neretai nepelnytai nuvertina savo gebėjimus, net jei tikrieji rezultatai mažai kuo skiriasi nuo bendraamžių (Brummelman, Sedikides, 2023). Jie įprastai mano, kad akademinė sėkmė jiems yra nepasiekiamą, todėl nededa reikiamų pastangų tobulėti, o tai virsta užsitęsusia neigiamų lūkesčių spirale.

Mokytojai, veikdami nesąmoningai arba remdamiesi stereotipais, taip pat gali kelti žemesnius reikalavimus vaikams iš nepalankios aplinkos (Brummelman ir kt., 2023). Kaip rodo Trakšelio (2014) tyrimas, net tiesioginė mokytojų diskriminacija turiniu pagrindu gali dar labiau gilinti mokinių žemą savivertę, dėl kurios silpsta motyvacija ir prastėja pasiekimai. Tuo metu žemas pasitikėjimas savimi įkalina savaime išsipildančiame pranašystės cikle – menkesni akademiniai pasiekimai toliau mažina motyvaciją, didina mokymosi sunkumus ir stiprina neigiamą savęs suvokimą.

Tokioje situacijoje dalis mokinių gali apskritai nuspręsti mesti mokyklą. Europos Komisijos (2024) ataskaitoje nurodoma, kad dažniausi mokyklos nebaigimo atvejai yra susiję su šeimyninėmis, asmeninėmis problemomis, mokymosi sunkumais ar nestabilia socialine bei ekonomine padėtimi. Dar viena svarbi sritis – neformalusis ugdymas, kurio itin stokojama žemo SES šeimose. Europos Komisijos duomenimis, vaikai iš mažas pajamas gaunančių šeimų dažnai negali naudotis popamokiniu ugdymu dėl lėšų stokos arba prasto paslaugų prieinamumo, nors būtent neformalusis švietimas padeda jiems lavinti socialinius įgūdžius, geriau pažinti save ir stiprinti atsparumą (EK, 2024).

Daugybė aptartų tyrimų rodo, kad švietimo sistemoje susiduriama su labai skirtingų starto pozicijų mokiniais: vieni turi lengvesnį bagažą iš palankių tėvų ir aukštesnį SES, o kitiems tenka daug sudėtingesnės sąlygos. Kaip akivaizdu iš minėtų šaltinių, SES veikia kaip generatyvinė priežastis, trukdanti visiems vaikams vienodai pasinaudoti švietimo sistemos siūlomomis

galimybėmis (Li, Li, 2024). Todėl valstybė turėtų užtikrinti reikiamą socialinę bei edukacinę pagalbą būtent tiems, kurie, Rawls'o terminais, yra „mažiausiai privileijuoti“.

Galiausiai, grįžtant prie Barr'o nelygybės koncepto, svarbu priminti, kad švietimo sistema privalo sudaryti lygias galimybes kiekvienam vaikui augti ir tobulėti, taikydama pozityvios diskriminacijos ar kompensavimo mechanizmus. Tik taip galima efektyviau šalinti nepalankių sąlygų sukeltą deficitą ir bent iš dalies prilyginti starto pozicijas skirtingų SES vaikams.

3. Tyrimo metodika

Šio darbo tikslas įvertinti švietimo teisingumo Lietuvoje, analizuojant pasiekimų nelygybę ir galimybių veiksnius savivaldybėse. Tyrimo tikslui pasiekti keliama šie uždaviniai: 1) įvertinti bendrojo ugdymo sistemos švietimo rezultatų lygybę; 2) įvertinti švietimo paslaugų vartojimo galimybes sąlygojančius veiksnius Lietuvos savivaldybėse; 3) identifikuoti Lietuvos savivaldybių klasterius pagal kokybiškų švietimo paslaugų vartojimo galimybes.

Šiam darbui pasirinkta kiekybinė tyrimo strategija, nes siekiama įvertinti objektyvią švietimo teisingumo situaciją Lietuvoje. Tyrime naudojami ŠVIS ir OSP pasiekiami duomenys.

Siekiant įvertinti švietimo rezultatų nelygybę Lietuvoje bus analizuojami mokinių pasiekimų duomenys. Teisingumo neužtikrinantis švietimas gali būti matuojamas per išsilavinimo nelygybės sampratą, tai yra, netolygų išsilavinimo pasiekimų pasiskirstymą tarp asmenų (Maksvytienė, Polgrimaitė, 2015). Švietimo rezultatus nuspręsta vertinti pagal VBE lietuvių kalbos ir literatūros bei matematikos rezultatus, pasirinktas būtent šis žinių patikrinimas, nes jaunuoliai priima sprendimą laikyti egzaminą ar ne, todėl rezultatų imtyje išvengiama sugadintų egzamino lapų. Taip pat pastebėta, kad didesnis dėmesys ŠMSM ir NŠA atliekamose analizėse skiriamas PISA rezultatams, todėl norėta pažiūrėti į nacionalinius rodiklius, apimančius visą šalį, o ne pasirinktą statistinę imtį.

Analizuotos visos Lietuvos savivaldybės. Vienintelė savivaldybė, kuri 2023–2024 m. m. ir 2021–2022 m. m. neturėjo abiturientų, buvo Neringos savivaldybė. Kitų savivaldybių viduje kito nebent mokyklų skaičius (nuo 1 iki 5 mokyklų) arba mokyklų pavadinimai.

Siekiant įvertinti savivaldybės pagal galimybių veiksnius buvo naudojami: vidutinis darbo užmokestis (bruto) ir skurdo rizikos lygis (OSP duomenys). Svarstyta imti registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykį (OSP duomenys), tačiau atlikus koreliacijos analizę naudojant „SPSS“ ir pamačius itin stiprią koreliaciją tarp pastarojo kintamojo ir skurdo rizikos lygio, pasirinkta imti skurdo rizikos lygį, nes šis rodiklis nurodo platesnį socioekonominį spektrą (apima pajamų nelygybę, nedarbą, socialinės politikos priemonių veiksmingumą) nei bedarbių santykis. Švietimo procesui įvertinti pasirinkta imti ugdymo lėšas, vidutiniškai tekusias vienam mokiniui (tūkst. Eur), gaunančių finansinę ir kitokią paramą mokinių dalį (ŠVIS duomenys). Svarstyta imti nemokamai maitinamų mokinių dalį (ŠVIS duomenys), tačiau vėlgi, atlikus koreliacijos analizę, pamatyta, kad pastarieji du rodikliai stipriai koreliuoja ir nuspręsta imti paramos rodiklį. Manoma, kad šis rodiklis tikslesnis, nes į jį nepatenka pradinių klasių moksleiviai, kuriems priklauso nemokamas maitinimas.

Taip pat imtas geografinis rodiklis – pavežamų į mokyklą mokinių dalis (ŠVIS duomenys). Svarstyta imti kaime gyvenančių mokinių dalies rodiklį, tačiau manytina, kad mokinių pavėžėjimas

į kvartilių analizę įtraukia mokyklų tinklo aspektą. Taip pat pažymima, kad mokinių, gyvenančių kaimo vietovėse, skaičius ne visuomet tiksliai atspindi jų galimybes pasiekti ugdymo įstaigas ar dalyvauti neformaliojo ugdymo veiklose. Pavyzdžiui, Neringos savivaldybėje nėra kaime gyvenančių registruotų mokinių, nes visi mokiniai yra įtraukti į Neringos miesto registrus. Tačiau realybėje Juodkrantė – gyvenvietė, esanti toliausiai nuo Neringos gimnazijos – taip pat turi mokinių, kurie susiduria su specifiniais atstumo ir pasiekiamumo iššūkiais.

Į švietimo proceso kategoriją papuola paskutinis rodiklis – neformaliajame ugdyme dalyvaujančių mokinių dalis (ŠVIS duomenys). Visi rodikliai rinkti paskutinių penkerių metų (2019–2023 m.), išvesti šio laikotarpio vidurkiai, naudoti klasterių analizėje.

Analizės įrankiai

Siekiant įvertinti švietimo rezultatų nelygybę Lietuvoje buvo skaičiuotas Gini koeficientas ir kvartiliai. Paskaičiuoti kiekvienos savivaldybės VBE penkerių metų rezultatų vidurkiai, Gini koeficientas skaičiuotas naudojant programų paketo „Microsoft Office“ skaičiuoklę „Excel“. Gini koeficientas „leidžia įvertinti švietimo sistemos socialinio teisingumo būklę atitinkamu laikotarpiu“ (Skučienė, 2010), todėl būtent jis pasirinktas švietimo nelygybei įvertinti. Taip pat Gini koeficientas leidžia palyginti švietimo nelygybę tarptautiniame kontekste. Gini koeficientas švietimo rezultatų nelygybei nustatyti yra itin dažnai naudojamas analizuojant PISA moksleivių rezultatus, tačiau ne VBE. Koeficientas buvo skaičiuojamas naudojant Lorenco kreivę. Pirma, apskaičiuotas plotas po kreive, kuri atspindi realų pasiskirstymą (B plotas), antra, plotas tarp Lorenco kreivės ir tolygumo linijos (A plotas).

Siekiant pastebėti tendenciją, kuriose savivaldybėse mokiniai dažniau išlaiko egzaminus geriau, ir kuriose blogiau, pasirinkta savivaldybės suskirstyti į kvartilius, po to penkerių mokslo metų kvartilių rezultatus išreikšti dažnių lentelėje.

Siekiant įvertinti galimybių veiksnį pasiskirstymą savivaldybėse buvo naudojama aprašomoji statistika, imti savivaldybių kiekvienų metų vidurkiai. Tai atlikta naudojant „SPSS“. Aprašomoji statistika leidžia matyti didžiausius nuokrypius savivaldybėse ir apskritai bendrai apžvelgti pasirinktus duomenis.

Siekiant identifikuoti savivaldybių klasterius pagal galimybių veiksnį buvo naudojama klasterinė analizė. Klasterinė analizė, objektų arba jų savybių klasifikavimas, leidžia suskirstyti savivaldybes į homogeniškesnes grupes pagal pasirinktus veiksnį, kad būtų galima detaliau analizuoti panašias savivaldybes tarpusavyje, užuot lyginus jas visos šalies kontekste, arba jas lyginus remiantis įprastu, tačiau nebūtinai panašumus nurodančiu formatu – skirstymu į miesto, žiedines, didesniąsias ir mažąsias savivaldybes.

Klasterinė analizė buvo vykdoma imant tik vienerių metų duomenis, pasirinkta imti naujausius – 2024 m. galimybių veiksmų duomenis. Pradedant klasterinę analizę naudotas *Elbow* metodas (angl. *Elbow Method Plot*) pagal Bajeso informacijos kriterijų (angl. *Bayesian information criterion (BIC)*), kad būtų nustatytas optimalus klasterių skaičius. Pasirinkti 4 klasteriai, kurie sudaryti naudojant K-vidurkių (angl. *K-means*) klasterizavimą. Pasirinktas šis klasterizavimo metodas, nes siekta sukurti nesikertančias klasterių grupes, klasterio centro taškų pagalba norėta aiškiai identifikuoti vidutinius bruožus, apibūdinančius kiekvieną savivaldybių grupę.

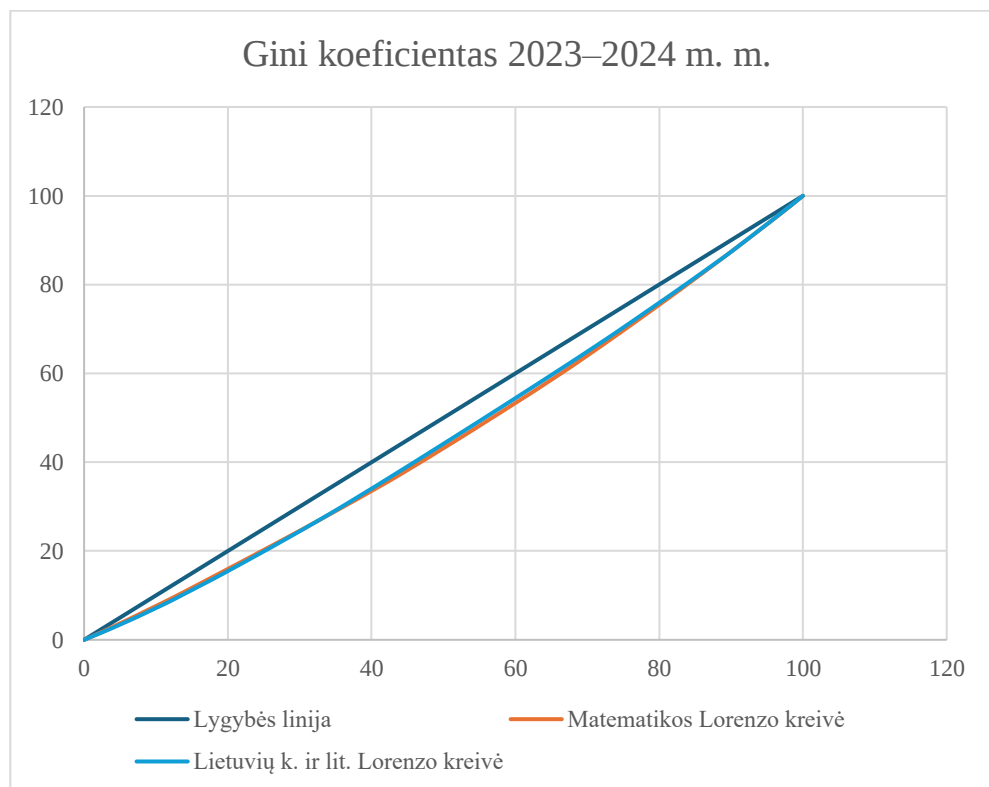
4. Rezultatai

Ši darbo dalis skirta pristatyti ir interpretuoti gautus duomenų analizės rezultatus. Tyrimo rezultatai bus pristatyti pagal trečioje darbo dalyje nurodytą empirinės dalies eiliškumą.

4.1. Švietimo rezultatų nelygybės įvertinimas

Pirmasis tyrimo uždavinys buvo įvertinti bendrojo ugdymo sistemos rezultatų nelygybę Lietuvoje.

Siekiant įvertinti bendrojo ugdymo sistemos rezultatų skirtumus Lietuvoje buvo skaičiuojamas Gini koeficientas. Buvo analizuojamas savivaldybių pasiskirstymas pagal matematikos ir lietuvių kalbos ir literatūros VBE vidurkius. 2023–2024 m. m. duomenimis Gini koeficientas tarp Lietuvos savivaldybių matematikoje buvo 0,09, lietuvių kalboje taip pat 0,09. Atitinkamos Lorenzo kreivės yra vaizduojamos paveiksle nr. 1.

Paveikslėlis nr. 1: Matematikos ir lietuvių kalbos ir literatūros VBE vidurkių 2023–2024 m. m. savivaldybėse pasiskirstymą vaizduojančios Lorenzo kreivės. Šaltinis: sudaryta autorės.

Apskaičiuotos Gini koeficiento reikšmės (lietuvių kalbos ir literatūros – 0,085, matematikos – 0,091) rodo, kad tarp Lietuvos savivaldybių nėra didelės nelygybės. Pavyzdžiui, jeigu kalbėti apie

pajamų nelygybę, tai Lietuvoje pajamų nelygybės Gini koeficientas 2023 m. buvo 37,5 (Statista, 2023).

Visgi, jeigu Lietuvoje būtų užtikrintas švietimo socialinis teisingumas arba visi vaikai turėtų vienodas galimybes prieiti prie kokybiško švietimo paslaugų, tarp savivaldybių skirtumai turėtų būti dar mažesni, tuo tarpu tarp savivaldybių egzistuoja dideli skirtumai.

Stebėti visų savivaldybių matematikos ir lietuvių k. ir literatūros VBE rezultatai, primenama, kad rezultatai gali svyruoti nuo 0 iki 100. Prastesni rezultatai buvo matematikos (visų savivaldybių vidurkis). Kaip matyti iš lentelės nr. 2 trejus metus tam tikrų savivaldybių matematikos vidurkiai net nesiekė egzamino išlaikymo ribos. Pažvelgus giliau matoma, kad 2021–2022 m. m. net 12 savivaldybių vidurkis nesiekė šios ribos (Akmenės r., Alytaus r., Biržų r., Kalvarijos, Klaipėdos r., Plungės r., Prienų r., Šakių r., Šiaulių r., Telšių r., Trakų r., Vilkaviškio r. sav.). Panaši situacija stebėta ir anksčiau, 2019–2020 m. m., minėtos ribos nepasiekė 9 sav. (Akmenės r., Ignalinos r., Joniškio r., Klaipėdos r., Neringos, Pagėgių, Pasvalio r., Skuodo r., Širvintų r. sav.). Nors matematikos VBE rezultatai rodo kilimą (išskyrus pirmuosius COVID-19 pandemijos metus (LRT, 2021)), jis turi būti vertinamas skeptiškai, nes garsiai kalbama apie tai, kad egzaminų rengime neišvengiama subjektyvumo ir tam tikrais metais egzaminai būna lengvesni (Murauskaitė, 2023).

	Žemiausias rezultatas (60 savivaldybių vidurkis)	Aukščiausias rezultatas (60 savivaldybių vidurkis)	60 savivaldybių vidurkis
2019–2020 m. m.	25,13 – Šalčininkų r. sav.	56,33 – Pakruojo r. sav.	40,56
2020–2021 m. m.	29,61 – Pasvalio r. sav.	57,53 – Utenos r. sav.	42,68
2021–2022 m. m.	31,67 – Kalvarijos sav.	66,02 – Kazlų Rūdos sav.	45,38
2022–2023 m. m.	31,93 – Šalčininkų r. sav.	56,13 – Kaišiadorių r. sav.	45,11
2023–2024 m. m.	29,23 – Šilutės r. sav.	56,68 – Kupiškio r. sav.	43,71

Lentelė nr. 1: Lietuvių kalbos ir literatūros VBE savivaldybėse 2019–2020 m. m. – 2023–2024 m. m. Šaltinis: sudaryta autorės.

	Žemiausias rezultatas (60 savivaldybių vidurkis)	Aukščiausias rezultatas (60 savivaldybių vidurkis)	60 savivaldybių vidurkis
2019–2020 m. m.	8,49 – Ignalinos r. sav.	36,94 – Biržų r. sav.	20,94
2020–2021 m. m.	20,25 – Jurbarko r. sav.	47,61 – Visagino sav.	30,01
2021–2022 m. m.	11,75 – Šakių r. sav.	32,80 – Visagino sav.	19,40
2022–2023 m. m.	12,04 – Kalvarijos sav.	42,88 – Vilniaus m. sav.	30,83
2023–2024 m. m.	24,33 – Šakių r. sav.	45,73 – Vilniaus m. sav.	34,41

Lentelė nr. 2: Matematikos VBE savivaldybėse 2019–2020 m. m. – 2023–2024 m. m. Šaltinis: sudaryta autorės.

Analizuojant savivaldybių VBE rezultatus pastebėta, kad švietimo rezultatų netolygumas matyti ir savivaldybių viduje, ypač didžiųjų ir miestų savivaldybių, tačiau tai šiame darbe neanalizuojama. Visgi į ką norima atkreipti dėmesį – tai į tendencijas savivaldybių pasiskirstyme pagal žemiausius ir aukščiausius rezultatus. Suskirsčius visų metų abiejų egzaminų rezultatus į kvartilius, susisteminus tai į bendrą lentelę matyti, kad geresnius rezultatus pasiekia miestų savivaldybės bei esančios centrinėje Lietuvos dalyje. Iš lentelės nr. 5 verta išskirti Zarasų r. sav., kuri buvo patekusi ir į pirmąjį kvartilį (toliau – Q1) vieną kartą bei į Biržų r. sav., kuri buvo patekusi į trečiąjį kvartilį (toliau – Q3) tris kartus. Kitos savivaldybės, patekusios į Q1 ar Q3 šiame darbe nepristatomos, nes stebėtas per didelis jų svyravimas tarp Q1 ir Q3, t. y. neišskirtina jų rezultatų tendencija. Kvartiliai leidžia pamatyti savivaldybes lyderes ir savivaldybes, kurios tendencingai pasiekia prastus rezultatus. Kvartilių viršūnėse išsiskiria Vilniaus m. savivaldybė, kur tendencingai dominuoja geri matematikos, bet ne lietuvių k. ir literatūros pasiekimai. Į kvartilių rezultatus dar bus atsižvelgiama aptarus savivaldybių klasterius.

Savivaldybė	Kiek kartų buvo Q1 (VBE lietuvių k. ir lit.)	Kiek kartų buvo Q1 (VBE matematika)	Savivaldybė	Kiek kartų buvo Q3 (VBE lietuvių k. ir lit.)	Kiek kartų buvo Q3 (VBE matematika)
Širvintų r.	5	3	Kauno m.	4	5
Trakų r.	4	3	Palangos m.	4	4
Panevėžio r.	4	2	Kėdainių r.	3	3
Akmenės r.	4	2	Zarasų r.	3	3
Biržų r.	2	4	Birštono	2	4
Telšių r.	2	4	Vilniaus m.	0	5

Lentelė nr. 3: Savivaldybės pagal kvartilius (lietuvių k. ir literatūra, matematikos VBE vidurkių rezultatai). Šaltinis: sudaryta autorės.

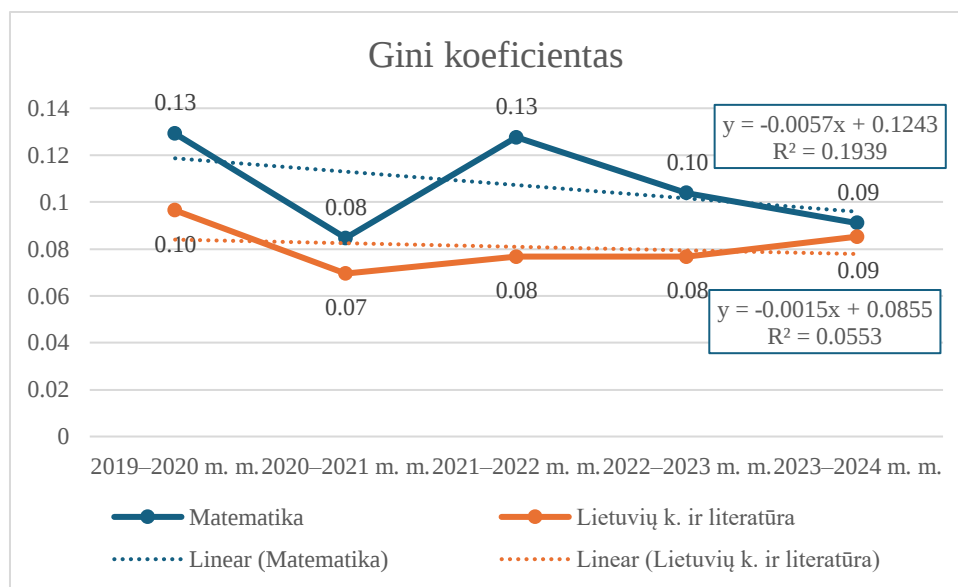
Kaip matyti, tarp savivaldybių egzistuoja skirtumai pagal savivaldybių bendrojo ugdymo sistemos rezultatus (matematikos ir lietuvių k. ir literatūros VBE vidurkius). Lietuvos švietimo politikoje švietimo teisingumas yra aiškiai įvardintas kaip tikslas LR švietimo įstatyme, kuriame įtvirtinta socialiai teisingos sistemos samprata. Dabartinės ir Aštuonioliktosios Vyriausybės programose taip pat iškeltas siekis – vienodos galimybės kiekvienam vaikui siekti geriausio išsilavinimo, nepaisant jo gyvenamosios vietos ar socialinės padėties. Prieš tai aptartoje Programoje nėra konkrečiai pabrėžtas švietimo teisingumo ar socialinio teisingumo švietime tikslas, tačiau išskirtos įvairios problemos (atotrūkis tarp regionų, mokyklų, nepakankama socialinė parama ir kt.) nurodo dėmesį galimybių lygybei.

Matome, kad švietimo teisingumas yra aktualus švietimo politikos tikslas ir valstybė imasi tam tikrų priemonių, kuriomis siekia didinti švietimo teisingumą, tokių kaip kokybės krepšelis, finansinė ir kita paramą mokiniams, nemokamas mokinių maitinimas, papildomas finansavimas sudėtinguose SEK esančioms mokykloms. Šių pastangų rezultatus galima įvertinti pažvelgus į bendrojo ugdymo sistemos rezultatų nelygybės tendenciją.

Siekiant įvertinti bendrojo ugdymo sistemos rezultatų nelygybę tarp Lietuvos savivaldybių, buvo skaičiuojamos trendo funkcijos Gini koeficientams 5 metų laikotarpyje (žr. pav. nr. 2). Kaip matyti, matematikos rezultatų nelygybė yra didesnė ir reikšmingų pokyčių kol kas nestebima nei lietuvių k. ir literatūros, nei matematikos skalėje. Gini smukimas 2020–2021 m. m. turi būti vertinamas atsargiai, primenama, kad tai buvo pandemijos metai. Nelygybė tarp Lietuvos savivaldybių matematikoje labai nežymiai mažėja – vidutiniškai kiekvienais metais Gini koeficiento

reikmė sumažėjo 0,57 %, lietuvių k. ir literatūros taip pat mažėjo – vidutiniškai kiekvienais metais apie 0,15 %.

Dėl žemo deterministinio koeficiento reikšmės negalime teigti, kad išlaikant tokius pačius švietimo paslaugų vartojimo galimybes sąlygojančius veiksnius bus išlaikytas mažėjančių rezultatų tęstinumas. Beta koeficiento reikšmė rodo, kad pokyčių švietimo rezultatų nelygybėje nėra. Tad bendrai matyti, kad nelygybė nėra labai aukšta (ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse švietimo nelygybė nuo 1950 iki 2010 m. reikšmingai nekito – laikėsi netoli 0,1 Gini koeficiento reikšmės (TVF, 2015)), tačiau taisyтина.

Paveikslėlis nr. 2: Gini koeficientas (lietuvių k. ir literatūros ir matematikos VBE vidurkiai).
Šaltinis: sudaryta autorės.

Primenama, kad nors remiantis Barr'u mes neturime siekti rezultatų lygybės, tačiau kalbant apie švietimo sritį suprantama, kad egzaminų rezultatų skirtumai nurodo esant netolygius švietimo kontekstus ar nepakankamas kompensavimo priemones, nes Gini koeficiento pokytis yra labai nežymus.

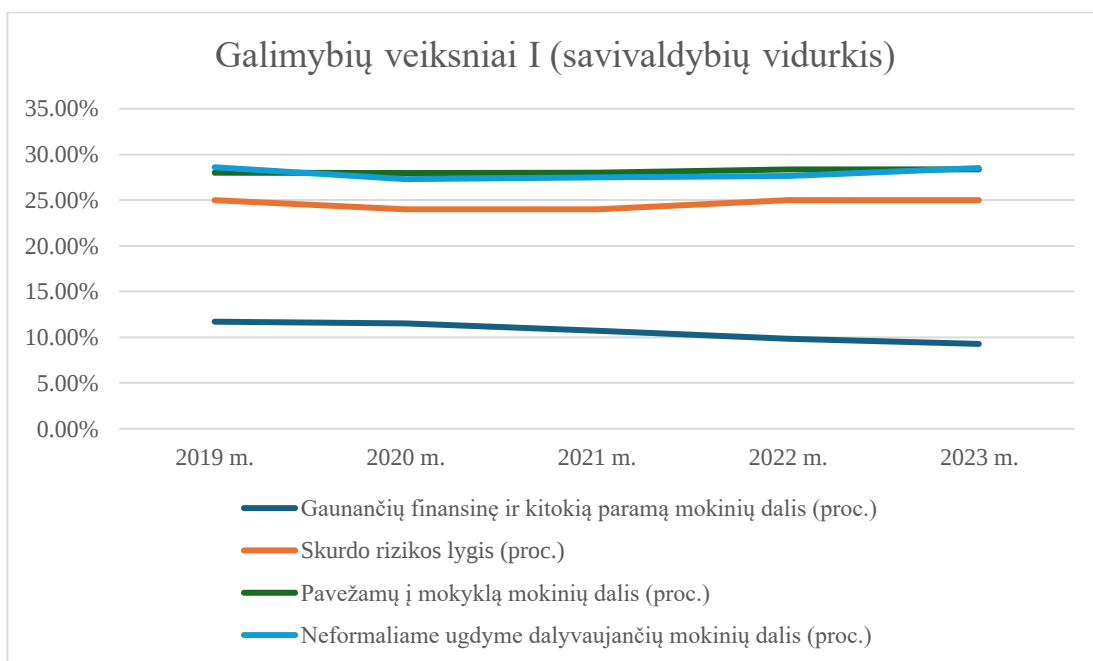
Šioje vietoje galima grįžti prie pirmosios hipotezės, kuri nepasitvirtino, nes nelygybė nėra auganti. Kyla klausimas, ar rezultatai būtų kitokie, jei analizuojami metai nebūtų pandemijos laikotarpis. Taip pat svarbu atsižvelgti į egzaminų subjektyvumą – nėra užtikrinama, kad jų sudėtingumas kasmet išlieka vienodas.

Sekančioje dalyje bus nagrinėjami veiksniai, kurie sąlygoja kokybiškų švietimo paslaugų vartojimo galimybes.

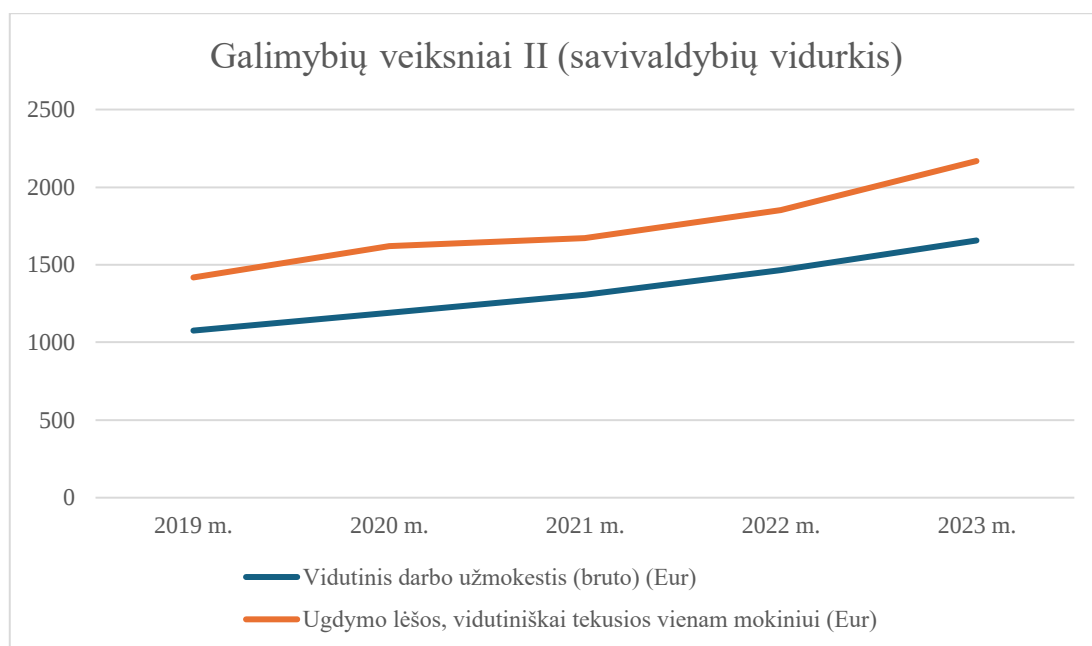
4.2. Kokybiškų švietimo palaugų vartojimą sąlygojantys galimybių veiksniai

Antras tyrimo uždavinys buvo įvertinti kokybiškų švietimo palaugų vartojimą sąlygojančius galimybių veiksnius tarp Lietuvos savivaldybių. Kad rezultatus būtų patogiau pristatyti, pasirenkama trumpinti kelių kintamųjų pavadinimus: gaunančių finansinę ir kitokią paramą mokinių dalis (proc.) – gaunančių paramą dalis; pavežamų į mokyklą mokinių dalis – pavežamų dalis; neformaliajame ugdyme dalyvaujančių mokinių dalis – NVŠ dalis; vidutinis darbo užmokestis – VDA; ugdymo lėšos, vidutiniškai tekusios vienam mokiniui – lėšos mokiniui.

Pirmiausia pristatoma šių veiksnių aprašomoji statistika. Galimybių veiksniai, išreikšti procentine verte, pristatomi paveikslėlyje nr. 3, išreikšti Eur – nr. 4. Kaip matyti, per pastaruosius penkerius metus reikšmingai kilo vidutinė alga ir ugdymo lėšos, vidutiniškai tekusios vienam mokiniui, tai be abejo, siejama su bendru Lietuvos ekonomikos kilimu ir vis garsėjančiu mokytojų ir švietimo darbuotojų balsu. Kiti veiksniai reikšmingai nekito, išskyrus mokinių dalį, gaunančią finansinę ir kitokią paramą, tačiau ir čia kryptis minimalus (2,42 %). Vargu, ar šis pasikeitimas gali būti siejamas su geresne šeimų, auginančių mokyklinio amžiaus vaikus, ekonomine situacija, mat skurdo rizikos lygis nekito. Tai būtų galima sieti su išplėsta nemokamo maitinimo sistema, augusiais vaiko pinigais (2019 m. 50 Eur/mėn., 2023 m. – 87,75 Eur/mėn.).

Paveikslėlis nr. 3: Galimybių veiksniai I (savivaldybių vidurkis) 2019–2023 m. Šaltinis: sudaryta autorės.

Paveikslėlis nr. 4: Galimybių veiksniai II (savivaldybių vidurkis) 2019–2023 m. Šaltinis: sudaryta autorės.

Siekiant geriau susipažinti su kiekvieno galimybių veiksnio pasiskirstymu savivaldybėse, buvo sudaryti visų šešių veiksnių penkerių metų kvartilai, kurie po to išreikšti dažnių lentelėje (žr. priedą Nr. 1). Q1 dažnių lentelėje viršūnėje buvo Palangos m. sav. dėl mažos pavežamų mokinių dalies, mažų ugdymo lėšų, žemo VDU ir skurdo rizikos lygio. Q1 kvartilių dažnių lentelės viršuje pasiskirstė miestų sav. (Vilniaus m., Alytaus m., Kauno m., Panevėžio m., Šiaulių m.), žiedinė sav. (Klaipėdos r., Vilniaus r.), didesniosios sav. (Druskininkų, Elektrėnų, Marijampolės) mažosios (Birštono, Širvintų r.). Didžioji dalis šių savivaldybių pasižymėjo maža pavežamų mokinių dalimi, mažesniu skurdo rizikos lygiu ir mažesnėmis ugdymo lėšomis (išskyrus Kauno m.).

Q3 kvartilių dažnių lentelės viršuje pasiskirstė mažosios sav. (Pagėgių r., Pakruojo r., Ignalinos r., Kazlų Rūdos r., Visagino, Kupiškio r., Lazdijų r.), žiedinės (Alytaus r., Vilniaus r.), didesniosios (Šalčininkų r., Pasvalio r.). Pirmoje vietoje buvo Pagėgių r. sav., kuri penkis metus iš eilės buvo Q3 paramą gaunančių, pavežamų ir dalyvaujančių NVŠ, tris metus skurdo rizikos lygis ir ugdymo lėšos buvo vienos didžiausių Lietuvoje. Didžioji dalis kvartilio viršuje esančių savivaldybių pasižymėjo didele paramą gaunančių ir dalyvaujančių NVŠ dalimi bei didesnėmis ugdymo lėšomis.

Apskritai, mažosiose savivaldybėse yra daugiau paramą gaunančių mokinių, miestuose – mažai pavežamų mokinių. Plačiau šių kvartilių rezultatai aptariami atliekant klasterinę analizę.

4.3. Savivaldybių klasteriai pagal galimybių veiksnius

Veiksnių tendencijos savivaldybėse bus pristatytos pereinant prie klasterinės analizės. Kaip minėta, klasterinei analizei buvo išvesti visų veiksnių paskutinių penkerių metų vidurkiai. Naudojant K-vidurkių metodą gauti keturi klasteriai po dešimties iteracijų. Lentelėje nr. 4 matyti „ANOVA“ lentelė, pateikta informacija rodo, kad klasterizavimas yra sėkmingas, nes: visi kintamieji yra statistiškai reikšmingi; kintamųjų dispersija tarp klasterių yra didelė; kintamųjų dispersija klasterių viduje yra maža; F (santykis tarp klasterių dispersijos ir klaidos dispersijos) yra tinkamas.

	Klasteriai		Klaida			
	Dispersija	df	Dispersija	df	F	Sig.
Gaunančių paramą dalis	8,416	3	0,603	56	13,960	<0,001
VDA	5,754	3	0,745	56	7,721	<0,001
Pavežamų dalis	6,153	3	0,724	56	8,501	<0,001
Ugdymo lėšos	15,471	3	0,225	56	68,851	<0,001
Skurdo rizikos lygis	11,983	3	0,412	56	29,107	<0,001
NVŠ dalis	6,069	3	0,728	56	8,333	<0,001

Lentelė nr. 4: ANOVA. Šaltinis: sudaryta autorės.

Klasterių imtis pasiskirsčiusi taip: 1 – 5 sav., 2 – 24, 3 – 25, 4 – 6. Didžiausi atstumai tarp klasterių centrų yra 1 ir 4 klasterio (3,420), tad jie labiausiai skiriasi vienas nuo kito; mažiausias tarp 3 ir 4 (2,306), tad jie yra panašiausi. Analizuojant F reikšmę matyti, kad lėšos mokiniui ir skurdo rizikos lygis yra pagrindiniai veiksniai, skiriantys klasterius, taip pat didelį svorį turi ir gaunančių paramą dalis (žr. lentelę nr. 4). Žiūrint į klasterių vidų matyti, kad lėšos mokiniui (0,225) ir skurdo rizikos lygis (0,412) klasterių viduje yra gana tolygūs.

Klasterių panašumą galima interpretuoti ir žiūrint į galutinių klasterių centrų duomenis (žr. lentelę nr. 5). Taip pat šie duomenys suteikia daugiausia informacijos apie klasterių bruožus. Paryškintos reikšmės atkreipia dėmesį į labiausiai eilutėje nutolusias reikšmes. Sujungiant šios ir „ANOVOS“ lentelės informaciją galima matyti, kad ugdymo lėšos, reikšmingiausias veiksnys klasterizavimui, yra panašiausias 3 ir 4 klasteriuose. Šiuos klasterius jungia ir artima pavežamų dalis, tačiau reikšmingai skiria NVŠ dalis.

	1	2	3	4
Gaunančių paramą dalis	-0,408	-0,617	0,326	1,450
VDA	0,616	0,528	-0,580	-0,211
Pavežamų dalis	0,693	-0,663	0,338	0,664
Ugdymo lėšos	2,120	-0,910	0,364	0,358
Skurdo rizikos lygis	-0,993	-0,741	0,827	0,344
NVŠ dalis	0,189	-0,144	0,447	-1,445

Lentelė nr. 5: Klasterių centrai. Šaltinis: sudaryta ir paryškinta autorės.

Kad būtų galima pereiti prie rezultatų interpretacijos, pateikiamas savivaldybių skirstymas į klasterius:

1 klasteris: Alytaus r. sav., Neringos sav., Šalčininkų r. sav., Trakų r. sav., Vilniaus r. sav.;

2 klasteris: Alytaus m. sav., Birštono sav., Druskininkų sav., Elektrėnų sav., Jonavos r. sav., Kaišiadorių r. sav., Kauno m. sav., Kauno r. sav., Klaipėdos m. sav., Klaipėdos r. sav., Kretingos r., Marijampolės sav., Mažeikių r. sav., Palangos m. sav., Panevėžio m. sav., Plungės r. sav., Rietavo sav., Šiaulių m. sav., Šilalės r. sav., Šilutės r. sav., Tauragės r. sav., Telšių r. sav., Utenos r. sav., Vilniaus m. sav.

3 klasteris: Akmenės r. sav., Anykščių r. sav., Biržų r. sav., Ignalinos r. sav., Joniškio r. sav., Kalvarijos sav., Kazlų Rūdos sav., Kelmės r. sav., Kupiškio r. sav., Lazdijų r. sav., Molėtų r. sav., Pagėgių sav., Pasvalio r. sav., Prienų r. sav., Raseinių r. sav., Rokiškio r. sav., Skuodo r. sav., Šiaulių r. sav., Širvintų r. sav., Švenčionių r. sav., Ukmergės r. sav., Varėnos r. sav., Vilkaviškio r. sav., Visagino sav., Zarasų r. sav.

4 klasteris: Jurbarko r. sav., Kėdainių r. sav., Pakruojo r. sav., Panevėžio r. sav., Radviliškio r. sav., Šakių r. sav.

1 klasterio bendri bruožai: žemiausias skurdo rizikos lygis (vid. 20 %), didžiausios lėšos mokiniui (vid. 2130 Eur/mok., vienintelės sav., kurios skiriama daugiau nei 2050 Eur/mok); didžiausia VDA (1423 Eur/mėn.), didžiausia pavežamų mokinių dalis (37 %). Žemas skurdo rizikos lygis sietinas su mažu nedarbu Neringos (5 % vidurkis per 5 m.), Šalčininkų r. (8 %) sav.; Trakų r., Vilniaus r. (10 %), Alytaus r. (11 %) stebėtas šiek tiek didesnis nedarbas. Žiūrint į demografinius panašumus (gyventojai kaime ir mieste) šios savivaldybės nėra panašios, mat Alytaus r. ir Vilniaus r. sav. yra kaimiškos, Neringos – miestiška, Trakų r. ir Šalčininkų r. sav. – mišrios. Pažvelgus į šio klasterio pasiskirstymą veiksnių kvartiliuose matyti, kad Alytaus r. ir Neringos sav. išsiskiria, nes jos nebuvo patekusios į Q1 nė karto. Q3 visos savivaldybės matomos daugiau nei 10 kartų.

2 klasterio bendri bruožai: maža dalis mokinių, gaunančių paramą (7 %), maža dalis pavežamų mokinių (20 %), skiriama mažai lėšų mokiniui (1580 Eur/mėn.). VDA šiame klasteryje

yra didesnė, arti pirmojo klasterio (1411 Eur/mėn.). Į šį klasterį papuola visi didieji Lietuvos miestai, visos kitos savivaldybės taip pat yra miestiškos arba mišrios (išskyrus Kauno r.), todėl suprantama, kodėl pavežamų mokinių dalis yra maža. Į šį klasterį taip pat sukrenta 12 sav. Lietuvos laisvos rinkos instituto vertinamų aukštai pagal finansinį tvarumą ir investicinę aplinką (LLRI, 2023), tai siejama su žemesniu skurdo rizikos lygiu, aukštesnėmis algomis. Kauno r. išskiria iš klasterio kaip kaimiškas rajonas, tačiau pastebima, kad Kauno r. yra Kauno laisvoji ekonominė zona (LEZ), sudariusi palankesnes veiklos sąlygas verslams; tai paaiškina aukštas VDA (trečias Lietuvoje po Vilniaus ir Kauno m.). Pažvelgus į šio klasterio savivaldybės Q1 matyti, kad į jį pateko visos klasterio savivaldybės ir jos lyderiauja kvartilyje. Kvartilių duomenys patvirtina klasterio analizę – savivaldybės išsiskiria didele gaunančių paramą ir pavežamų mokinių dalimi, mažesnėmis ugdymo lėšomis.

3 klasterio bendri bruožai: pasižymi žemiausia VDA iš visų klasterių (1260 Eur/mėn.), didžiausiu skurdo rizikos lygiu (28 %), didžiausiu aktyvumu NVŠ (32 %). Paramą gaunančių mokinių skaičius yra didesnis nei 1 ir 2 klasterioje (13 %). Šis klasteris sudarytas tik iš rajonų savivaldybių, 12 iš jų yra mažosios, kitos – didesnės. Panašumo pagal gyvenimą kaime arba mieste tarp šių savivaldybių nematyti. Žvelgiant į kvartilius matyti, kad visos savivaldybės pakliuvo į Q1 ir pasižymi žemomis algomis bei didesnėmis ugdymo lėšomis.

4 klasterio bendri bruožai: didžiausia paramą gaunančių dalis (20 %) ir mažiausias aktyvumas NVŠ (15 %), VDA yra žemiau Lietuvos vidurkio (1310 Eur/mėn.), didelė dalis pavežamų moksleivių (37 %), lėšų mokiniui skiriama daugiau nei bendras Lietuvos vidurkis, bet mažiau nei 1 klasterioje (1810 Eur/mėn.), skurdo rizikos lygis aukštesnis (26 %). Pusė šių savivaldybių yra kaimiškos (Panevėžio r., Pakruojo r., Šakių r.).

Pateikus bendrus klasterių bruožus išskiriama, kad žvelgiant į klasterių vidų (žr. lentelė nr. 5) matyti: aukštos VDA nenurodo sąsajos su didelėmis lėšomis ugdymui; maža pavežamų mokinių dalis būdinga išskirtinai miestams ir miestiškoms savivaldybėms; paramą gaunančių dalis nesiejama su lėšomis, skiriamomis mokiniams, tad tikėtina, jog lėšos labiau priklauso nuo infrastruktūros išlaikymo.

Savivaldybių klasteriai neatitinka įprasto lyginamojo savivaldybių skirstymo, t. y., skirstymo į miesto, žiedines, didesniąsias ir mažąsias savivaldybes, tačiau matyti, kad miestų savivaldybės visgi tarpusavyje turi daug panašumų ir atsiskiria nuo didžiosios dalies mažųjų, ypač kaimiškų, savivaldybių.

Siekiant įvertinti švietimo galimybių ir rezultatų santykį, sugretinti savivaldybių klasteriai su VBE rezultatų kvartiliais (kvartilius žr. lentelėje nr. 3), primenama, kad nagrinėjamas ne visas kvartilis dėl pasikartojamumo. Paaiškėjo, kad Q3 2 klasteris sudarė 66,70 %, 1 – 0 % (kaip ir minėta, atstumas tarp 1 ir 4 klasterių didžiausias), 3 ir 4 klasteriai turėjo po vieną stiprią savivaldybę

(atitinkamai Kėdainių r. ir Zarasų r.). Q1 3 klasteris sudarė 57,20 %, visi kiti šiame kvartilyje turėjo po vieną savivaldybę: 1 klasteris – Trakų r., 2 – Panevėžio r., 4 – Telšių r. Darytina išvada, kad 2 klasteryje pasiekimai yra aukščiausi, 3 – žemiausi. Iš 2 klasterio ypač išsiskiria Kauno m., Palangos m., Kėdainių r., Birštono, Vilniaus m. sav., nepakliuvusios į Q1. Iš šios grupės dar išskirtina Vilniaus m. sav., kuri gerai pasirodė tik matematikos VBE rezultatuose, lietuvių k. ir literatūros per visus stebėtus metus ji rodė vidutinius rezultatus. 3 klasteryje tik Zarasų r. sav. tendencingai demonstravo gerus rezultatus (vienodai tiek lietuvių k. ir literatūros VBE, tiek matematikos). 1 klasteris atrodo labai silpnai – tik Neringos ir Alytaus r. sav. po vieną kartą buvo patekusios į Q3. 4 klasteryje išsiskiria Kėdainių r. sav., kuri 6 kartus pateko į Q3 ir nė karto į Q1.

Į analizę įtraukiant ir galimybių veiksmus stebima, kad klasteris, išleidžiantis daugiausiai lėšų vienam mokiniui, demonstruoja prasčiausius rezultatus, o klasteris, skiriantis mažiausiai – demonstruoja aukščiausius. Tai gali reikšti neefektyviai skirstomus išteklius, kaip kad didelių pastatų, bet apytusčių mokyklų išlaikymą (VK, 2020). Taip pat geriausius rezultatus demonstruojantis klasteris nereprezentuoja į mokyklą pavežamų mokinių ir paramą gaunančių; tai atspindi kaimo vietovių problemas – prastesnę mokyklų kokybę. Pagal klasterių pasiskirstymą negalima daryti išvados apie neformalaus ugdymo įtaką švietimo rezultatams.

3 klasteris pasižymėjo aukščiausia skurdo rizikos riba, žemiausia VDA ir demonstravo prasčiausius rezultatus, todėl šį klasterį norėta patikrinti atidžiau. Skurdo rizikos lygio kvartiliuose matyti, kad Q1 (2019–2023 m.) dominavo 3 klasteris (reprezentavo 75 %). Šiame klasteryje ir vėl išskirtinai atrodo Zarasų r. sav., kuri sėkmingai demonstravo geresnius VBE rezultatus, nors skurdo rizikos lygis sav. svyravo nuo 28 iki 35 %. Galima teigti, kad savivaldybės, kuriose didelis skurdo rizikos lygis, negeba išauginti aukštus rezultatus demonstruojančių moksleivių, išskyrus Zarasų r. sav. Šis Zarasų r. sav. išskirtinumas paaiškinamas 2018 m. NŠA ataskaita, kurioje pažymima, kad Zarasų r. užtikrintas pakankamas kiekis kvalifikuotų mokytojų, mokinių, lankančių NVŠ, ir pagalbos specialistų (NŠA, 2018). Tad ir esant nepalankiam kontekstui, įvedus tinkamas švietimo pagalbos priemones, galima pasiekti aukštus rezultatus.

Įvertinus 3 klasterį kaip silpniausiai užtikrinantį švietimo galimybių lygybę, nuspręsta patikrinti 3 klasterio savivaldybių dokumentus, siekiant įvertinti, ar savivaldybės išsikelia švietimo nelygybę sprendžiančius tikslus ir uždavinius. Pastebėta, kad didžioji dalis savivaldybių kelia bendrinius tikslus: „ugdyti visapusišką asmenybę“, „gerinti švietimo ir ugdymo kokybę“ arba ima įkvėpimą iš bendrojo ugdymo planų, kuriuose pabrėžiama kompetencijų svarba. Nagrinėjant savivaldybių strateginius veiklos planus (toliau – SVP) 2024–2026 m. matyti, kad didelė dalis savivaldybių ugdymo planų vykdymą pateikia kaip vieną pagrindinių priemonių pasiekti ugdymo tikslus. Žiūrint bendrai matyti, kad didelė dalis savivaldybių iškelia infrastruktūros vystymą ir logistikos tobulinimą (Joniškio r., Akmenės r., Pagėgių, Pasvalio r., Širvintų r., Zarasų r. sav.);

ikimokyklinio ugdymo plėtrą (Kupiškio r., Prienų r., Raseinių r., Ukmergės r., Vilkaviškio r., Visagino r. sav.) kitos savivaldybės pabrėžia įtrauktį (Kelmės r., Pasvalio r., Rokiškio r., Skuodo r. sav.); kitos šiek tiek išsiskiria – Biržų r., Kupiškio r. sav. Švietimo pagalbos planuose išskiriamas bendradarbiavimas su Atviru jaunimo centru, kuriame siekiama padėti atskirtį patiriančiam jaunimui, Kazlų Rūdos r., Molėtų r. sav. teikia svarbą NVŠ. Vertinama, kad 3 klasterio savivaldybių planuose matomas dėmesys ikimokyklinio ugdymo plėtrai ir infrastruktūros gerinimui galėtų sąlygoti švietimo rezultatų kilimą.

Grįžtant prie klasterinės analizės pasakytina kad, rezultatai geresni tose savivaldybėse, kuriose didesnės algos, mažesnis skurdo rizikos lygis (tad ir paramą gaunančių dalis) bei pavežamų moksleivių dalis. Arba kitaip tariant – miestų savivaldybėse ir keliose kitose (2 klasteris). Todėl teigtina, kad antroji hipotezė – Lietuvos savivaldybėse švietimo rezultatus labiausiai lemia socioekonominis kontekstas, pasitvirtino.

Apibendrinant kiekybinę tyrimo dalį teigtina, kad savivaldybės susiduria su reikšmingais sunkumais, sukuriant tinkamą ir teigiamą švietimo kontekstą, kuriame galėtų terpti skirtingi jaunuoliai ir jų poreikiai. Matyti, kad socioekonominis kontekstas, kaip ir aptarta literatūros apžvalgoje remiantis užsienio autorių darbais, yra itin reikšmingas determinantas švietimo rezultatams. Taip pat pastebima, kad žvelgiant į 3 ir 4 klasterius, galima teigti, jog skiriama parama mokiniams padeda užtikrinti geresnius VBE rezultatus net kai didelio skirtumo tarp šių klasterių VDA ir skurdo rizikos lygio nėra. Todėl darytina išvada, kad parama mokiniams yra reikšminga kompensacinė priemonė. Tikslumo dėlei norima pridurti, kad švietimo rezultatai atspindi ankstesnių laikotarpių įtaką, todėl galimybių veiksnių ir rezultatų sąsają būtų galima vertinti atsargiau, bet lygiai taip pat svarbu pabrėžti, kad nebuvo stebėti dideli šuoliai galimybių veiksnių savivaldybių lygmenyje, todėl galimai šie rezultatai rodo ilgalaikes ir įsišaknijusias savivaldybių problemas. Visgi į šį aspektą tiksliau būtų galima atsižvelgti kituose tyrimuose.

Pavežamų į mokyklą mokinių dalis reikšmingai skiriasi 2 klasteryje, įvardintame kaip miestų klasteris, šį galimybių veiksnį analizuoti sudėtingiau, mat tai iš dalies yra tėvų pasirinkimo rezultatas. Viešose diskusijose apie mokyklų tinklo optimizavimą girdimi nuogastavimai, kad regionuose trūksta pasiekiamų gerų mokyklų, tačiau norima pastebėti, kad ir miestuose geriausios mokyklos yra taikančios atranką, į kurias mokiniai važiuoja iš įvairių miesto rajono, kartais ir iš gretimų rajonų, tarkim į Vilniaus m. iš Vilniaus r. Visgi iš švietimo teisingumo pusės būtina advokatauti už kokybiškų mokyklų tinklo kūrimą visuose regionuose ir regionų centruose, pripažįstant, kad daliai gabių mokinių tektų ilgiau keliauti iki mokyklos, teikiančios jam išsūkį keliančius uždavinius, tačiau svarbiausia – juos jam suteikiančios. Nors šio darbo rėmuose nesiekta lyginti mokyklų tarpusavyje, mat žiūrėta į savivaldybių lygmenį, neišvengiamai pastebėta, kad dalis mokyklų tendencingai neperlipa 25 balų vidurkio, tad daliai moksleivių kokybiškas švietimas yra

nesuteikiamas arba žvelgiant giliau – suteikiama per mažai arba netinkamų kompensacinių priemonių, galinčių padėti moksleiviams perlipti per emocinius ir mokymosi sunkumus, sukeltus jų artimosios aplinkos.

Išvados

Šiame darbe siekta įvertinti švietimo teisingumą Lietuvoje savivaldybių lygmeniu – vieną iš pagrindinių švietimo ir socialinės politikos sankirtų. Švietimo teisingumas, remiantis Rawls'o ir Barr'o socialinio teisingumo samprata, suvoktas kaip mechanizmas, reprodukuojantis socialinę nelygybę. Ir atvirkščiai – užtikrinant švietimo teisingumą, kuriama švietimo lygybė.

Atlikta literatūros analizė parodė, kad: 1) skiriama rezultatų ir galimybių lygybė, pastarąją galima koreguoti tinkamomis politinės priemonės (kompensacijomis, ankstyva intervencija). 2) švietimo teisingumas – principas, kuriuo siekiama užtikrinti galimybių lygybę gauti kokybiškas švietimo paslaugas. 3) veiksniai, lemiantys galimybių nelygybę švietime gali būti skirstomi į dvi grupes: veiksmus, kuriuos įgyvendina valstybė, bei individualaus asmens lygmens aspektus.

Atliktas empirinis tyrimas parodė, kad: 1) 2019–2020 m. m. – 2023–2024 m. m. stebėta nežymiai mažėjanti nelygybė tarp Lietuvos savivaldybių. 2) 2019–2023 m. galimybių veiksmų lygis buvo tolygus, stebėtas koreliuojantis VDA ir ugdymo lėšų, vidutiniškai tenkančių mokiniui, kilimas. 3) VBE rezultatai geresni tose savivaldybėse, kuriose didesnės algos, mažesnis skurdo rizikos lygis (tad ir paramą gaunančių dalis) ir pavežamų mokinių dalis – miestų ar miestiškos savivaldybės ir Kauno r. 4) ugdymo lėšos, skiriamos vienam mokiniui, neužtikrina geresnių rezultatų. 5) dabartiniai politikos planai ir programos deklaruoja ugdymosi rezultatų atotrūkio mažinimo svarbą, tačiau tam nenumato inovatyvių priemonių ir pakankamai lėšų.

Darbe buvo keliamos dvi hipotezės. Pirmoji hipotezė – Lietuvoje švietimo nelygybė yra auganti, nepasitvirtino. Stebėta reikšmingai nekintanti švietimo rezultatų nelygybė. Antroji – Lietuvos savivaldybėse švietimo rezultatus labiausiai lemia socioekonominis kontekstas, pasitvirtino. Tačiau antrąją hipotezę dar būtų vertinga nagrinėti toliau, įtraukiant pajamų nelygybės, aktyvių darbo rinkos politikos priemonių efektyvumą.

Šį tyrimą apribojo darbo pradžioje priimti sprendimai: neįtraukti SUP mokinių, kitakalbių; NVŠ platesnės analizės. Todėl svarstyтина, kad būtų aktualu po kelių metų įvertinti, kaip skiriasi rezultatai savivaldybių, kurios įtraukaus ugdymo reformai pradėjo ruošti anksti, ir kurios tik įsigalėjus reformai. Panaši situacija galioja ir neformaliajam švietimui, manytina, kad labai svarbu sulaukti analizių apie programos „Planet Youth“ poveikį Vilniaus m. jaunimui. Taip pat manoma, kad būtų reikšminga nagrinėti visos dienos mokyklų įgyvendinimo rezultatus.

Pasakytina, kad tyrimą apribojo ir duomenų pasiekiamumas, nes tam tikri duomenys kaupiami (ar viešinami) apskričių, bet ne savivaldybių lygiu (tarkim, asmenų dalis, turinti aukštąjį išsilavinimą). Suprantama, kad būtų naudinga visą tyrimą papildyti gilesne savivaldybių analize ir ypač dabartinių veiklos planų analize.

Pasiūlymai

Švietimo teisingumas – valstybės vykdomos politikos socialinė atsakomybė teisingai vykdyti perskirstymą ir kuo įmanoma labiau užtikrinti raidai nepalankaus klimato kompensaciją.

Po teorinės ir empirinės analizės bei išvadų pristatymo pateikiami pasiūlymai politikos formuotojams bei įgyvendintojams:

1. Vengti nacionalinių veiksmų, gilinančių švietimo ir socialinę nelygybę; šiuo atveju – privačių mokyklų tinklo plėtros skatinimo. Vyriausybei rekomenduojama peržiūrėti privačių mokyklų finansavimo būdą, atsižvelgti į kitų šalių keliamas sąlygas privačioms mokykloms, norinčioms gauti finansavimą. Lietuvoje siūloma svarstyti šias sąlygas: nemokamos vietos tam tikrai mokinių iš žemo SES daliai; tam tikra SUP mokinių dalis; tam tikra pagal gyvenamąją vietą priimamų mokinių dalis.
2. Vyriausybei rekomenduojama didinti mokytojų ir mokyklų vadovų atlyginimus, siekiant užtikrinti kompetentingų specialistų kiekį valstybinėse ir savivaldybių pavaldumo mokyklose. Teikti prioritetą dirbantiems, o ne infrastruktūros tobulinimui.
3. Savivaldybėms vengti ieškoti išlygų siekiant formuoti mažas klases, veikiau skirstyti lėšas į švietimo centrų kūrimą savivaldybėje, kuriuose būtų užtikrinta: NVŠ veikla (baseinai, robotika, muzikos mokyklos ir kt.), pilno etato krūvis mokytojams ir švietimo pagalbos specialistams, pasirinktinai mokinių pavežimas (po pamokų, po būrelių/po visos dienos).
4. Strateginiame planavime ir programų rengime vengti remtis išskirtinai (ar didžiąja dalimi) PISA tyrimų rezultatais. Šiuo metu stebimas bendras EBPO šalių vidurkio smukimas, todėl teiginiai apie EBPO šalių pasivijimą yra iš dalies manipuliatyvūs. Taip pat PISA tyrimas kuria standartizavimo įtampą, sudaroma įtampa ir laukas, kuriame išgirsti nacionalinį poreikį ir viziją, atsižvelgiant į kultūrą, socialinius ypatumus tampa sudėtinga (Želvys, Dukynaitė, Vaitekaitis ir Jakaitienė, 2020).
5. Savivaldybėms išnaudoti visos dienos mokyklas kaip bendruomenės centrus, kuriuose susitiktų vaikų ir tėvų interesai, ieškant bendro veikimo su NVO, socialinių paslaugų centrais.
6. Vaikų garantijų sistemos įgyvendinimo rėmuose svarstyti produktyvesnio VVAĮT ir savivaldybių socialinių gerovių skyrių bendradarbiavimo būdus, siekiant mažinti dabartinę sprendimų priėmimo difuziją.
7. Savivaldybėms rengti kokybiškesnius veiklos ir plėtros planus, kuriuose priemonės ir stebėsenos rodikliai būtų susiję su uždaviniais, tai turėtų padėti rengti metines švietimo kokybės ir pažangos ataskaitas².

² 2017–2020 m. iš 60 sav. metinės ataskaitas paskelbė tik 4 (EK, 2022).

Bibliografija

- Allen, R., Sims, S. (2018). Do pupils from low-income families get low-quality teachers? Indirect evidence from English schools. *Oxford Review of Education*, 44(4), 441–458. doi: 10.1080/03054985.2017.1421152
- Baker, D., P., LeTendre, G., K. (2005). National Differences, Global Connections: Conceptual Frameworks for Comparative Education. Stanford: Stanford University Press.
- Barr, N., (1998). The Economic of the Welfare State, Stanford: Stanford University Press.
- Barry, B., (2002). Teisingumo teorijos: socialinio teisingumo traktatas, I tomas. Vilnius: Eugrimas
- Bourdieu, P., Passeron, J., C., (1990), Reproduction: in Education, Society and Culture. Sage Publications.
- Brummelman, E., Sedikides, C. (2023). Negative Self-Views Contribute to Achievement Inequality. *npj Sci. Learn.* 9, 44 (2024). doi: 10.1038/s41539-024-00259-1
- Coleman, J. S. (1976). Rawls, Nozick, and Educational Equality. *The Public Interest*, 43, 121. Prieiga per internetą: <https://www.proquest.com/magazines/rawls-nozick-educational-equality/docview/1298113508/se-2>
- Concern Worldwide. (2023). Explainer: The Cycle of Poverty. Prieiga per internetą: <https://www.concern.net/news/cycle-of-poverty>
- Čiužaitė, G., Purvaneckienė, G. (2010). Švietimo reformos ir teisingumas. *Acta Paedagogica Vilnensia* 25(25). dsvoi: 10.15388/ActPaed.2010.25.3006
- EBPO. (2023a). Equity and Inclusion in Education: Finding Strength Through Diversity. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/en/publications/equity-and-inclusion-in-education_e9072e21-en.html
- EBPO. (2023b). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. PISA, OECD Publishing, Paris. doi: 10.1787/53f23881-en.
- EBPO. (2022). PISA 2022 Results (Volume I and II) – Country Note: Lithuania. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_ed6fbcc5-en/lithuania_633ad03a-en.html#:~:text=In%20Lithuania%2C%2038%25%20of%20students,mathematics%20was%20515%20score%20points.
- EBPO. (2022a). Adding the human dimension to the OECD fragility framework, *OECD Development Co-operation Directorate*, OECD Publishing, Paris. doi: 10.1787/430770d4-en
- EBPO. (2022b). Inclusion and equality. Prieiga per internetą: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/inclusion-and-equality.html>

EBPO. (2018a). Equity in Education: Breaking Down Barriers to Social Mobility. Prieiga per internetą: doi.org/10.1787/9789264073234-en

EBPO. (2018b). A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility? Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en>

Esping-Andersen, G. (2007). Inequality of Incomes and Opportunities. In Giddens, A., Diamond, P. (red.), *The New Egalitarianism*. Wiley, 2005.

Esping-Andersen, G. (2004). Education and Equal Life-Chances: Investing in Children, Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries, p. 147–163. doi: 10.1057/9780230523500_6

Europos Komisija. (2024). The twin challenge of equity and excellence in basic skills in the EU: an EU comparative analysis of the PISA 2022 results. Publications Office of the European Union. Prieiga per internetą: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/881521>.

Europos Komisija. (2022). Education and Training Monitor 2022 – Lithuania.

Eurydice. (2024). National Education Systems: Lithuania. Prieiga per internetą: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/lt/national-education-systems/lithuania/privatus-svietimas>

Eurydice. (2020). Equity in School Education in Europe. Prieiga per internetą: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/equity-school-education-europe>

Farquharson, C., McNally, S., Tahir, I. (2024). Educational Inequalities. Inequality: The IFS Deaton Review. <https://www.economicsobservatory.com/wp-content/uploads/2024/05/Economics-Observatory-Educational-inequalities-Christine-Farquharson.pdf>

Ferrero, V. (2023). School for Social Justice: Pedagogical Reflections on Equity in Education in Gramscian Perspective With a Focus on the Italian Context. The IAFOR Conference on Educational Research & Innovation: 2023 Official Conference Proceedings, 177-188. <https://doi.org/10.22492/issn.2435-1202.2023.1>

Gruževskis, B. (2002). Žmogaus socialinė raida: užimtumas. Justitia.

Guogis, A. Socialiniai politikos modeliai. 2000. Vilnius: Eugrimas

Guogis, A., Gruževskis, B., (2010). Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? *Socialinių Mokslų Studijos*, 3(7), 19–35.

Hjalmarsson, R., Laochner, L. (2012). The Impact of Education on Crime: International Evidence. CESifo DICE Report. Vol. 10, Iss. 2, pp. 49–55. Prieiga per internetą: <https://hdl.handle.net/10419/167078>

Jakaitienė, A., Želvys, R., Stumbrienė, D., Dukynaitė, R. (2021). Lietuvos švietimas: efektyvus, našus, kokybiškas ir socialiai teisingas? *Acta Paedagogica Vilnensia*. vol. 47, pp. 69–79. doi: 10.15388/ActPaed.2021.47.5

Jakaitienė, A., Želvys, R. (2022). Struktūrinės ir sisteminės švietimo reformos: ar struktūriniai pokyčiai gali pagerinti švietio kokybę ir laiduoti socialinį teisingumą? *Socialinis ugdymas*, Nr. 1 (57), p. 6–18. doi: 10.15823/su.2022.57.1

Komatsu, T. (2024). Political Dimensions of Education for Social Cohesion. Education and Social Cohesion in a Post-conflict and Divided Nation. Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-6519-9_11

Krieg, J., M. (2019). International Student Assessment: Performance and Spending. Fraser Institute. Prieiga per internetą: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/international-student-assessment.pdf>

Lazutka, R., Navickė, J. (2010). Higher education and social justice. *Filosofija. Sociologija*. 21(4), 277–284.

Lazutka, R., Poviliūnas, A., Žalimienė, L. (2018). Lithuanian Educational Policy: Challenges and Opportunities for Reducing Inequalities. ESPN Flash Report.

Levinson, M., Geron, T., Brighthouse, H. (2022). Conceptions of Educational Equity. *AERA Open*, 8. doi: 10.1177/23328584221121344

Li, Z., Li, Q. (2024). How Social Support Affects Resilience in Disadvantaged Students: The Chain-Mediating Roles of School Belonging and Emotional Experience. *Behav Sci (Basel)*, 14(2). doi:10.3389/fpsyg.2022.1096082.

LLRI. (2023). Lietuvos savivaldybių indeksas 2022: savivaldybių finansinis tvarumas ir investicinė aplinka. Prieiga per internetą: <https://drive.google.com/file/d/1TI4hcBrgrgnrMF3LxGex2i36XOjOJJPP/view>

LR socialinės apsaugos ir darbo ministras, LR sveikatos apsaugos ministras, LR švietimo, mokslo ir sporto ministras. (2023). Įsakymas dėl vaiko garantijų sistemos įgyvendinimo 2023–2030 metais Lietuvoje veiksmų plano patvirtinimo. Nr. A1-388/V-678/V-821. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b8353f840a2111eeb489c7d891071d0a>

LR švietimo įstatymas, 2011 liepos 1 d., Nr. XI-1281. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480/asr>

LRT. (2021). Kodėl matematikos mokytojai atmetė valstybinių egzaminų organizatorių siūlymą nuleisti matematikos egzamino kartelę? Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/radioteka/irasas/2000138523/desimt-balu-kodel-matematikos-mokytojai-atmete-siulyma-nuleisti-egzamino-kartele>

Martinez-Yarza, N., Solabarrieta-Eizaguirre, J., Santibanez-Gruber, R. (2024). The Impact of Family Involvement on Student's Social-Emotional Development: the Mediational Role of School Engagement. *European Journal of Psychology of Education*, vol. 39, 4297–4327. doi: 10.1007/s10212-024-00862-1

Mikutavičienė, I. (2009). Švietimo ir socialinės nelygybės sąveikos fenomenas: Lietuvos kontekstas. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.

Miller, C. L. (2018). The Effect of Education Spending on Student Achievement: Evidence from Property Values and School Finance Rules. *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, 111, 1–121. <https://www.jstor.org/stable/26939356>

Montt, G. (2011). Cross-national Differences in Educational Achievement Inequality. *Sociology of Education*, 84(1), 49-68. doi: 10.1177/0038040710392717

Murauskaitė, A. (2023). Matematikos egzamino kartelė įskėlė kibirkštį: girdėt svarstymų dėl teismo, NŠA paaiškino, kodėl ji šokinėja. LRT. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2036073/matematikos-egzamino-kartele-iskele-kibirksti-girdeti-svarstymu-del-teismo-nsa-paaiskino-kodel-ji-sokineja>

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas. (2024). Skurdas ir socialinė atskirtis 2024. Prieiga per internetą: <https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/simple-file-list/Metine-skurdo-ir-socialines-atskirties-apzvalga/2024-09-16-Nacionalinis-skurdo-mazinimo-organizaciju-tinklas.pdf>

Nevalstybinio švietimo sektoriaus reglamentavimas Lietuvoje, Estijoje, Latvijoje ir Suomijoje. Analitinė apžvalga, 22/51.

NŠA. (2024). PISA 2022 tyrimo rezultatų apžvalga. Atsparios švietimo sistemos. ŠMSM.

NŠA. (2023a). EBPO PISA 2022: rezultatai ir tendencijos. ŠMSM.

NŠA. (2023b). Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose: švietimo teisingumas. Vilnius: ŠMSM. Prieiga per internetą: https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/aalaikini/2023%20Svietimas%20Lietuvoje_WEB.pdf

NŠA. (2023c). Projektas „Kokybės krepšelis“. Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/projektai/ugdymo-projektai/projektas-kokybes-krepshelis/>

NŠA. (2022a). Švietimo socialinis teisingumas: turėti ar būti? Švietimo problemos analizė, Nr. 8 (205). Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2023/01/SPA-Nr.8-svietimo-socialinis-teisingumas.pdf>

NŠA. (2022b). Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose: įtraukusis ugdymas. Vilnius: ŠMSM. Prieiga per internetą: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-2022-web.pdf>

NŠA. (2021). Bendrojo ugdymo tobulinimas. Ką gali savivaldybė? Švietimo problemos analizė, Nr. 4 (194). Prieiga per internetą: https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2021/12/nr4-aLietuvos-bendrasis-ugdymas_elektroninis.pdf

- NŠA. (2018). Kiek teisingas Lietuvos bendrasis ugdymas, palyginti su kitomis Europos šalimis? Švietimo problemos analizė, Nr. 1 (171). Prieiga per internetą: https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2021/10/Bendrojo-ugdymo-tobulinimas.-Ka-gali-savivaldybe_2018.pdf
- Oakes, J. (1985). *Keeping Track: How Schools Structure Inequality*. Yale University Press.
- OSP. (2023). Lietuvos švietimas ir kultūra (2023 m. leidinys). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-svietimas-ir-kultura-2023/svietimas>
- Pasaulio bankas. (2018). *World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise*. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-1096-1.
- Powdthavee, N., Lekfuangfu, W. N., Wooden, M. (2015). What's the good of education on our overall quality of life? A simultaneous equation model of education and life satisfaction for Australia. *J Behav Exp Econ* 54:10-21. doi: 10.1016/j.socec.2014.11.002.
- Przybylinski, S. (2023). Liberal Theories of Justice. In *Theorising Justice*. Bristol, UK: Bristol University Press. doi: 10.51952/9781529232233.ch001
- Reay, D., Ball, S., J. (1997). "Spoilt for Choice": The Working Classes and Educational Markets. *Oxford Review of Education*, 23(1), 89–101. <http://www.jstor.org/stable/1050659>
- Rowley, K., J., Edmunds, C., C., Dufur, M., J., Jarvis, J., A., Silveira, F. (2020). Contextualising the achievement gap: assessing educational achievement, inequality, and disadvantage in high-income countries. *Comparative Education*, 56(4), 459–483. <https://doi.org/10.1080/03050068.2020.1769928>
- Santos, H., C., Varnum, M. E. W., Grossmann, I. (2017). Global Increases in Individualism. *Psychological Science*, 28(9), 1228-1239. doi: 10.1177/0956797617700622
- Santos, P., J., Moreno-Guerrero, A., J., Marin-Marin, J., A., Costa, R., S. (2020). The Term Equity in Education: A Literature Review with Scientific Evidence Mapping in Web of Science. *Int J Environ Res Public Health*, 18:17 (10). doi: 10.3390/ijerph17103526
- Shifrer, D., Muller, C., Callahan, R. (2010). Disproportionality and Learning Disabilities: Parsing Apart Race and Socioeconomic Status, and Language. *Journal of Learning Disabilities*, 44(3). doi: 10.1177/0022219410374236
- Skučienė, D. (2019). Pajamų nelygybė Lietuvos apskrityse. *Lietuvos socialinė raida*. Nr. 8, p. 104–112. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/87966>
- Skučienė, D. (2010). Išsilavinimo pasiekimų nelygybė Lietuvoje: Gini indekso taikymas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2(18). 115–125. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367176195083/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

Stankevič, B., Urbanevič, J. (2022). Švietimo teisingumas kaip Lietuvos politikos prioritetas. LRT. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1612634/urbanovic-stankevic-svietimo-teisingumas-kaip-lietuvos-politikos-prioritetas>

Stankevič, B., Urbanevič, J. (2021). Ar Tūkstantmečio gimnazijos gali sumažinti švietimo atotrūkius? MRU. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/news/barbara-stankevic-jolanta-urbanovic-ar-tukstantmecio-gimnazijos-gali-sumazinti-svietimo-atotrukus/>

Statista. (2023). Gini coefficient for equivalized disposable income in the European Union in 2023, by member state. Prieiga per internetą: <https://www.statista.com/statistics/874070/gini-index-score-of-eu-countries/>

Šliavaitė, K. (2018). Ar galimas neoliberalus socialinis teisingumas? Lietuvos mokyklų tinkle optimizavimo interpretacijos ir patirtys. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*. 9 (2). doi: 10.7220/2335-8777.9.2.2

ŠMSM. (2024). 2025 m. švietimo biudžetas auga: daugiau lėšų darbo užmokesčiui, neformaliajam vaikų švietimui. Prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/naujienos-1/pranesimai-ziniasklaidai-1/2025-m-svietimo-biudzetas-auga-daugiau-lesu-darbo-uzmokesciui-neformaliajam-vaiku-svietimui/>

ŠMSM. (2021a). Susitarimas dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030). Prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/media/viesa/saugykla/2024/1/OdR2qpvyHyo.pdf>

ŠMSM. (2021b). 2021–2030 Švietimo plėtros programa. Prieiga per internetą: [https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Administracine%20informacija/planavimo%20dokumentai/pletros%20programos/ŠPP%20projektas%20\(2020-07-24\).pdf](https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Administracine%20informacija/planavimo%20dokumentai/pletros%20programos/ŠPP%20projektas%20(2020-07-24).pdf)

Tatarienė, D. (2017). Socialinis mobilumas posocialistinėse šalyse: tyrimų būklė ir aktualios problemos. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1, 38. doi: 10.15388/SocMintVei.2016.1.10308

Trakšėlys, K. (2015). Žmogaus gerovės kūrimas transformuotoje visuomenėje: švietimo prieinamumo principas. *Filosofija. Sociologija*, t. 26, Nr. 2, p. 129–134. doi: 10.6001/fil-soc.2015.26.2.5

Trakšėlys, K. (2014). Švietimo prieinamumas Lietuvos visuomenės transformacijos kontekste (1990–2010): daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.

Triventi, M. (2024, gegužė 28). The landscape of educational inequalities in Europe. LSE Blogs. Prieiga per internetą: <https://blogs.lse.ac.uk/inequalities/2024/05/28/the-landscape-of-educational-inequalities-in-europe/>

TVF. (2015). Causes and consequences of income inequality: a global perspective. IMF. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>

TŪM. (2021). Programos įgyvendinimas. Prieiga per internetą: <https://tukstantmeciomokyklos.lt/bendra-informacija/programos-igyvendinimas/>

- UNESCO. (2020). Global education monitoring report: Inclusion and education: all means all. Prieiga per internetą: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>
- UNESCO. (2024). Education as a Tool for Breaking the Cycle of Poverty.
- Valstybės duomenų agentūra. (2023). Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2023 m. leidimas). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/11379472/Lietuvos+gyventojų+pajamos+ir+gyvenimo+sąlygos+%282023+m.+leidimas%29.pdf/63cf9508-cfd6-4de1-b254-a00867d0d243>
- Valstybės kontrolė. (2020). Ar pokyčiai švietime lemia geresnius mokinių pasiekimus.) Valstybinio audito ataskaita.
- Vegas, E., Coffin, C. (2015). When Education Expenditure Matters: An Empirical Analysis of Recent International Data, *Comparative Education Review*, Vol. 59, 2. doi: 10.1086/680324
- Vencius, T. (2018). Socialinio mobilumo tarp kartų apraiškos Lietuvoje. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 16, 37–51. doi: 10.15388/stepp.2018.1.6.11430
- Zabulionis, A. (2020). Tarptautinio švietimo tyrimo OECD PISA Lietuvos ir kaimyninių šalių duomenų tikslinė antrinė analizė. Vilnius.
- Žalimienė, L., Lazutka, R., Skučienė, D., Aidukaitė, J., Navickė, J., Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2011). Socialinis teisingumas švietime: teorinė samprata ir praktinis vertinimas. Mokslo studija. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
- Želvys, R., Dukynaitė, R., Vaitekaitis, J., Jakaitienė, A. (2020). Švietimo tikslų transformacija į rezultatų rodiklius Lietuvos ir tarptautinėje švietimo politikoje. *Acta Paedagogica Vilnensia*, vol. 44, p. 18–33. doi: 10.15388/ActPaed.44.2
- Želvys, R., Jakaitienė, A. (2022) Struktūrinės ir sisteminės švietimo reformos: ar struktūriniai pokyčiai gali pagerinti švietimo kokybę ir laiduoti socialinį teisingumą?
- World Inequality Database. (n.d.). World income and wealth distribution. Prieiga per internetą: https://wid.world/world/#sptinc_p90p100_z/US;FR;DE;CN;ZA;GB;WO/last/eu/k/p/yearly/s/false/24.722500000000004/80/curve/false/country

Priedai

Priedas nr. 1

Savivaldybė	Kiek kartų buvo Q1 (gaunančių paramą dalis)	Kiek kartų buvo Q1 (pavežamų dalis)	Kiek kartų buvo Q1 (skurdo rizikos lygis)	Kiek kartų buvo Q1 (NVŠ dalis)	Kiek kartų buvo Q1 (VDU)	Kiek kartų buvo Q1 (ugdymo lėšos)	Bendrai
Palangos m.	2	5	4		4	5	20
Klaipėdos r.	5		4	4		4	17
Vilniaus m.	5	5	5			2	17
Alytaus m.	4	5	2			5	16
Druskininkų	1	5	3		2	5	16
Elektrėnų	1	4	4	2		5	16
Marijampolės	3	5		3		5	16
Kauno m.	5	5	5				15
Panevėžio m.	2	5	2	5		1	15
Šiaulių m.	3	5			4	3	15
Vilniaus r.	4		5	5			14
Klaipėdos m.	5	5	3				13
Birštono	5		5			2	12
Kauno r.	4		3			5	12
Širvintų r.	4				5	3	12
Kretingos r.	1	1	3		4	2	11
Rietavo	4		2	5			11
Jonavos r.		5		4			9
Molėtų r.	5				4		9
Neringos	4		5				9
Radviliškio r.				5	3		8
Šilalės r.			2	5	1		8
Trakų r.	1		3	4			8
Šalčininkų r.			4	3			7
Anykščių r.				4	2		6

Jurbarko r.				5	1		6
Kaišiadorių r.			1			5	6
Mažeikių r.			1			5	6
Šakių r.			1		5		6
Šiaulių r.			1		5		6
Vilkaviškio r.	1				5		6
Akmenės r.		5					5
Biržų r.				2	3		5
Ignalinos r.					5		5
Kalvarijos				1	4		5
Lazdijų r.					5		5
Pakruojo r.				5			5
Utenos r.	5						5
Visagino		5					5
Zarasų r.					5		5
Telšių r.			1	1		2	4
Varėnos r.					4		4
Šilutės r.			4				4
Kėdainių r.				3			3
Švenčionių r.					3		3
Tauragės r.						3	3
Utenos r.						3	3
Kazlų Rūdos	1						1
Kelmės r.					1		1
Kupiškio r.					1		1
Plungės r.			1				1

Priedas nr. 2

Savivaldybė	Kiek kartų buvo Q3 (gaunančių paramą dalis)	Kiek kartų buvo Q3 (pavežamų dalis)	Kiek kartų buvo Q3 (skurdo rizikos lygis)	Kiek kartų buvo Q3 (NVŠ dalis)	Kiek kartų buvo Q3 (VDU)	Kiek kartų buvo Q3 (ugdymo lėšos)	Bendrai
Pagėgių r.	5	5	3	5		3	21
Pakruojo r.	5	5	2			5	17
Ignalinos r.	5		3	5		3	16
Kazlų Rūdos			4	5	1	5	15
Visagino	5		1	5	4		15
Alytaus r.		5		4		5	14
Kupiškio r. sav.	2	4	3			5	14
Šalčininkų r.	3	2			4	5	14
Lazdijų r.		5	2			5	12
Pasvalio r.		5	3	2		2	12
Vilniaus r.		2			5	5	12
Kalvarijos r.		5	3			3	11
Kėdainių r.	5		1		5		11
Neringos				5	1	5	11
Šiaulių r.	5		1	5			11
Trakų r.			1		5	5	11
Zarasų r.	5		1	5			11
Panevėžio r.	5	5					10
Švenčionių r.	4		1			5	10
Kelmės r.		5				4	9
Šakių r.	4	5					9
Skuodo r.		5	4				9
Klaipėdos r.		4			4		8
Radviliškio	5		3				8

r.							
Biržų r.	2		3			2	7
Joniškio r.	4		1			2	7
Klaipėdos m.				2	5		7
Molėtų r.			3	4			7
Raseinių r.		5	1	1			7
Jonavos			1		5		6
Mažeikių r.			1		5		6
Rokiškio			1	5			6
Birštono		5					5
Elektrėnų					5		5
Jurbarko r.			3			2	5
Kauno m.					5		5
Kauno r.					5		5
Panevėžio m.					5		5
Ukmergės r.	4		1				5
Vilniaus m.					5		5
Akmenės r.	2		2				4
Birštono				4			4
Kaišiadorių r.	2		1		1		4
Prienų r.	1					3	4
Šilalės r.		4					4
Šilutės r.				4			4
Varėnos r.			1	3			4
Alytaus m.				3			3
Anykščių r.			2			1	3
Palangos m.				3			3
Plungės					2		2
Vilkaviškio			1	1			2
Širvintų r.			2				2
Rietavo	1						1

Tauragės r.					1		1
Telšių r.	1						1
Utenos r.			1				1